

MILITAIRE SPECTATOR

VREDESMISSIES IN EEN GEOPOLITIEKE CONTEXT

- Patrouilles in een notendop
- Interview met Marenne Jansen
- De officiersopleiding en het multi-interpretabel wereldbeeld

FOTO KREMLIN

In *Militaire Spectator* 12-2021 verschijnt onder meer: 'Contemporary war: a Russian perspective' door Ruben Tavenier. Amidst increasing geopolitical competition, Western scholars and policymakers have increasingly looked at Russia as the main threat to the Trans-Atlantic security environment since the 2010s. In response to Russia's rediscovered assertiveness and its destabilizing posture, most notably in Ukraine, numerous new theories and concepts have been put

forward to describe Russia's actions and decipher its strategy. Heading this illustrious list is undoubtedly Hybrid War, followed by concepts such as Grey Zone, Nonlinear or New Generation Warfare and full-spectrum conflict, which are often used interchangeably. However, many of these concepts do not appear in the Russian military lexicon, and those that do often refer to something different from the generally accepted Western definitions. ■

MEDEDELING KVBK

KVBK-lid? Geef uw e-mailadres door aan de ledenadministratie

Van veel KVBK-leden ontbreekt het e-mailadres nog in de ledenadministratie. Het doorgeven van een e-mailadres kan via <http://www.kvbk.nl/e-mailadres-kvbk-lid> of door de hier afgebeelde QR-code te scannen. De KVBK gebruikt e-mailadressen alleen om leden te informeren over verenigingszaken en deelt ze niet met derden.

Keuzestress

Vorig jaar december hebben wij op deze plaats een lans gebroken voor de Strategische Visie 2035 omdat die een denkproces over de toekomst van de krijgsmacht op gang brengt. Maar onze hoop dat de visie een rol zou gaan spelen in de verkiezingen van maart 2021 bleek ijdel. De discussie over veiligheidspolitiek werd volledig ondergesneeuwd in de discussie over onder meer de toeslagenaffaire, klimaatproblematiek en de huizenmarkt. Geen fundamentele discussie dus over de toekomst van de krijgsmacht in de publieke arena. Ook in de huidige kabinetsformatie speelt het thema 'Defensie' nauwelijks een rol. We vrezen dan ook dat de oproep om fors meer geld voor defensie van de vier operationele commandanten in *Trouw* van 2 april 2021 in het regeerakkoord weinig gehoor zal vinden. In de *Defensievisie 2035* worden de extra investeringen geraamd op 13 tot 17 miljard euro structureel. Om aan de befaamde NAVO-norm van 2 procent BBP te voldoen is ruim 5 miljard euro extra nodig. Dat gaat om heel veel extra geld en dat lijkt er nu juist niet te komen. De begroting 2022 gaf een verhoging van het defensie-budget te zien van 90 miljoen euro. In het licht van de eerdergenoemde bedragen, een druppel op een gloeiende plaat. Maar wat dan?

De minister gaf haar voorwoord van de *Defensievisie 2035* de titel 'Keuzes zijn nodig' mee. Een waarheid als een koe. Keuzes die het komend kabinet zal moeten maken. Ga er maar aanstaan. Alleen al voor een moderne bedrijfsvoering budgetteert de *Defensievisie 2035* 1,5 tot 2 miljard euro extra per jaar, bestemd onder meer voor vastgoed, IT, personele vulling, goed werkgeverschap en sociale en fysieke veiligheid. Juist de onderwerpen die de laatste jaren voor veel onvrede bij het zittende personeel hebben geleid. Daar zullen de nieuwe bewindspersonen toch niet aan voorbij willen gaan. Maar dan is er nog geen euro besteed aan investeringen om te voldoen aan de capaciteitsdoelstellingen van de NAVO waarvoor volgens de *Defensievisie 2035* 6,5 tot 8 miljard euro nodig is.

Dit probleem om keuzes te maken kennen we allemaal uit de persoonlijke sfeer. We hebben heel veel te doen en heel veel wensen, maar beschikken helaas over beperkte tijd en weinig geld. Sommigen vinden daarbij steun aan de DUVA-methodiek, overigens bedacht door de geallieerde opperbevelhebber uit de Tweede Wereldoorlog en latere president van de Verenigde Staten Dwight D. Eisenhower. Dat betekent *doen* wat noodzakelijk is en niet kan wachten, *uitstellen* wat wel belangrijk is maar even kan wachten, in de *vuilnisbak* de activiteiten waarbij niets verloren gaat als je ervan afziet en overlaten aan een *ander* wat een ander ook of misschien beter kan. Met het *doen* heeft de defensieorganisatie over het algemeen weinig moeite, wat verwacht je ook anders van een organisatie die de 'can do'-mentaliteit heeft uitgevonden. Ook het *uitstellen* is de plannemakers niet vreemd. Het 'platslaan' van de begroting is een beproefde methodiek op Plein 4. Lastiger wordt het met de *vuilnisbak*. Het rapport van de Algemene Rekenkamer over de bezuinigingen van 2011 was in dat opzicht niet mals. Tot slot het overlaten aan een *ander*. Dat vereist samenwerking met en vertrouwen in een ander, bijvoorbeeld in Europees verband. Misschien zit hier wel de grootst mogelijke winst, maar dan moeten we wel iets durven overlaten aan een ander. Want met het overlaten aan een ander geef je ook een deel van je zeggenschap op en daar is politieke durf voor nodig. ■

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
facebook.com/KVBKsecretaris
twitter.com/kvbk1

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kol Marns drs. G.F. Booij EMSD
kol dr. A.J.H. Bouwmeester
prof. dr. A. ten Cate
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kol ir. M.P. Groeneveld
kap (R) L.J. Leeuwenburg-de Jong MA
(e-outreach)
kol mr. drs. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
ktz drs. H. Warnar

BUREAU REDACTIE

M. Katsman MA
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 – 316 51 20
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator

De Militaire Spectator is
aangesloten bij de European
Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 30,00
studenten € 22,50
buitenlandtoeslag € 5,00

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Wilco Meppel
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Golan Hoogvlakte, 2018
Foto: MCD, Gerben van Es

FOTO: MCD, GERBEN VAN ES

Vredesmissies in een geopolitieke context

T. Buitelaar en N. van Willigen

Ondanks de sterkere focus op de eerste hoofdtak van Defensie heeft Nederland de capaciteiten en de wil om VN-vredesmissies te versterken.

Interview: 'Be authentic and do as I say'

Han Bouwmeester, Henk Warnar en Frans van Nijnatten

Marenne Jansen praat in een interview met de *Militaire Spectator* over de media-aandacht rond haar proefschrift en het durven nemen van risico's in het onderwijs aan cadetten.

580

FOTO: MCD, GERBEN VAN ES

FOTO: MCD, ROB GIELING

554

Patrouilles in een notendop

M. Hoekstra

De inzet van de marine in Straat Malakka tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog kende veel overeenkomsten met de antipiraterij-operaties van 2008-2017.

568

Officiersopleiding en multi-interpretabel wereldbeeld

S. Hornstra

Toekomstige officieren kunnen adequaat leren omgaan met een meervoudig wereldbeeld als hun opleiding gematigd constructivistisch onderwijs aanbiedt.

**EN
VERDER**

EDITORIAAL	Keuzestress	537
TEGENWICHT	Personeel op 1?	588
BOEKEN	<i>Touching War</i> en <i>Deterrence in the 21st Century</i>	590
RETROSPECTATOR	'Zoolang de vijand niet meester is van de voorste fortenrij'	595
ANDERE OGEN	Vrijheidsstrijder/terrorist?	596

Vredesmissies in een geopolitieke context

Welke rol voor Nederland?

Tom Buitelaar en Niels van Willigen*

Vredesmissies passen bij de tweede hoofdtaak van de Nederlandse krijgsmacht (bescherming en bevordering internationale rechtsorde). Afgaande op de Defensievisie 2035 krijgt deze tweede hoofdtaak wellicht minder aandacht. Nederland zet zich echter op conceptueel en politiek vlak in om vredesmissies te versterken, naast de bijdragen aan zulke missies van de afgelopen jaren. Het is te verwachten dat er in de nabije toekomst weer een beroep wordt gedaan op Nederland om bij te dragen aan een missie. Dit artikel onderzoekt vraag en aanbod voor vredesmissies en in hoeverre Nederland kan inspelen op de behoeftes van de VN.

Het lijkt geen goede tijd voor vredesmissies van de Verenigde Naties (VN). De multilaterale orde staat steeds meer onder druk en de budgetten voor vredesmissies zijn tussen 2015 en 2019 met 21 procent afgenomen. Dit heeft gezorgd voor een vermindering van ruim 20 procent militaire en 24 procent civiele medewerkers.¹ Volgens de *Strategische Monitor* verschuift de internationale politiek daarnaast steeds verder van een multilaterale wereldorde naar een multipolaire wereldorde.² Tot slot is de wereld bovendien aan grote verandering onderhevig op technologisch vlak. Deze nieuwe technologische ontwikkelingen en geopolitieke

spanningen komen duidelijk tot uiting in de *Defensievisie 2035*. Daarin wordt een toekomstige krijgsmacht geschetst die technologisch hoogwaardig is, informatie gestuurd is in organisatie en optreden, en functioneert als een betrouwbare partner en beschermer. Dit om een antwoord te hebben 'op de vele dreigingen die [...] op ons af komen.'³ Alhoewel de *Defensievisie* een groot aantal zaken bespreekt, zegt die slechts weinig over de Nederlandse deelname aan vredesmissies. Dit wordt ook onderstreept door de constatering dat de eerste hoofdtaak van Defensie sinds 2014 aan belang toeneemt. Het gaat weer om het beschermen van het eigen grondgebied en dat van NAVO-bondgenoten

* Dr. Tom Buitelaar is universitair docent bij het War, Peace & Justice program van het Institute of Security and Global Affairs van de Universiteit Leiden. Dr. Niels van Willigen is universitair hoofddocent Internationale Betrekkingen bij het Instituut voor Politieke Wetenschap van de Universiteit Leiden.

1 Cedric de Coning, 'The Future of UN Peace Operations: Principled Adaptation through Phases of Contraction, Moderation, and Renewal', in: *Contemporary Security Policy* 42 (2021) (2) 211-24, 214.

2 Jack Thompson, Danny Pronk en Hugo van Manen, *Strategic Monitor 2021. Geopolitical Genesis: Dutch Foreign and Security Policy in a Post-Covid World* (Den Haag, Instituut Clingendael en The Hague Centre for Strategic Studies, 2021).

3 Ministerie van Defensie, *Defensievisie 2035: Vechten voor een Veilige Toekomst* (Den Haag, Ministerie van Defensie, 2020) 8.

*Nederlandse militairen van MINUSMA,
de VN-missie in Mali*

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

tegen de dreiging vanuit het oosten. In de *Defensievisie* benadrukt Defensie het belang van het uitbalanceren van de hoofdtaken, met meer aandacht voor de reeds genoemde eerste hoofdtak, maar ook voor de derde hoofdtak (ondersteuning van de overheid bij rechtshandhaving, rampen en humanitaire hulp). Alhoewel de *Defensievisie* zegt dat de toegenomen aandacht voor de eerste en derde hoofdtak 'het belang van de tweede hoofdtak onverlet' laat, is er een grote kans dat deze tweede hoofdtak (bescherming en bevordering internationale rechtsorde) relatief minder aandacht gaat krijgen.⁴

Het feit dat vredesmissies weinig aandacht krijgen is een opmerkelijk gebrek. Ten eerste heeft Nederland de afgelopen decennia vaak meegedaan aan missies in VN-, OVSE-, NAVO-

en EU-verband, waarbij Defensie steeds een sleutelrol heeft gespeeld. Als een van de weinige landen in de wereld heeft Nederland 'het bevorderen van de internationale rechtsorde' opgenomen in de grondwet en vredesmissies worden gezien als een van de manieren om dat artikel uit te voeren. Van zeer recente datum is bijvoorbeeld nog de substantiële bijdrage aan MINUSMA (van 2014 tot en met 2019). Ook op het moment van schrijven is er sprake van militaire en civiele uitzendingen van Nederlanders; al zijn de aantallen lager dan een aantal jaren geleden. In maart 2021 had Nederland 545 mannen en vrouwen op uitzending in 32 missies verspreid over 14 landen.⁵ Naast deze belangrijke bijdragen zet Nederland zich ook op conceptueel en politiek vlak in om vredesmissies te versterken. Het ligt dan ook voor de hand dat er op enig moment weer een beroep wordt gedaan op Nederland om bij te dragen aan een missie.

In dit artikel stellen wij de vraag in hoeverre de Nederlandse bijdragen aan VN-vredesmissies kunnen en zullen aansluiten bij de behoeftes

4 Ministerie van Defensie, *Defensievisie 2035*, 20-21.

5 Ministerie van Buitenlandse Zaken, *Nederlandse bijdrage aan missies en operaties* (Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken, maart 2021). Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/internationale-vrede-en-veiligheid/documenten/publicaties/2020/01/24/nederlandse-bijdrage-aan-missies-en-operaties>.

van de VN op dit gebied. Wij doen dit in het licht van de toenemende geopolitieke spanningen en het beroep op de krijgsmacht dat daaruit voortkomt enerzijds, en de bijdrage die Nederland levert aan internationale vredesmissies anderzijds. Wij richten ons dus op vredesmissies van de VN, alhoewel wij natuurlijk erkennen dat Nederland ook actief is in EU-, NAVO-, en OVSE-verband. Om onze vraag te beantwoorden beginnen we met een identificatie van de belangrijkste trends op het gebied van VN-vredesmissies. We kijken naar trends in doctrine en uitvoering, naar uitdagingen waar de missies mee kampen en naar de recent toegenomen bijdrage aan vredesmissies door Europese landen. Vervolgens beantwoorden wij de vraag in hoeverre het Nederlandse beleid kan aansluiten bij deze trends en uitdagingen. Daarbij vormen de *Defensievisie 2035* en andere relevante beleidsstukken het uitgangspunt. Wij vergelijken derhalve vraag en aanbod en onderzoeken daarbij in hoeverre Nederland kan inspelen op de behoeftes van de VN waar het gaat om vredesmissies.

Trends in doctrine en uitvoering

VN-vredesmissies hebben de afgelopen jaren significante veranderingen doorgemaakt. Hierbij is een aantal belangrijke trends te onderscheiden: de bescherming van burgers (*protection of civilians*, PoC); de opkomst van ‘stabilisatiemissies’; de groei van strategische partnerschappen met een grotere rol voor de VN in contraterorisme en *counterinsurgency*; en de pogingen van de VN om een nieuwe impuls te geven aan vredesmissies. Hieronder bespreken wij deze trends en de belangrijkste uitdagingen die de VN hierbij tegenkomt.

Protection of civilians

In de afgelopen jaren is het concept van PoC steeds belangrijker geworden. De VN-Veiligheidsraad mandateert VN-missies tegenwoordig zo goed als altijd om de bescherming van burgers tot prioriteit te maken.⁶ Dit houdt in dat

6 Barbara F. Walter, Lise Morje Howard en V. Page Fortna, ‘The Extraordinary Relationship between Peacekeeping and Peace’, in: *British Journal of Political Science* (2020) online.

Cambodjaanse VN-vredestroepen worden ingezet in Mali. Gebrek aan (lucht)mobilititeit is een groot probleem voor VN-vredesmissies

FOTO VN, MARCO DORMINO

vredesmissies moeten bijdragen aan de drie pijlers die volgens de VN van belang zijn bij PoC: dialoog en interactie, fysieke bescherming, en het inrichten van een ‘beschermende omgeving’.⁷ Dat wil zeggen dat de VN directe bescherming aan bedreigde burgers biedt, maar ook dat zij de dialoog opzoekt met groepen die burgers bedreigen en zij die misdaden plegen tegen de burgerbevolking verantwoordelijk probeert te houden. Deze taken zijn zowel de kern van het mandaat geworden, als een belangrijke maat waarmee succes gemeten wordt.⁸ In Mali betekende dit bijvoorbeeld dat de VN-missie scherpe kritiek kreeg voor haar gebrekkige bescherming van burgers in de centrale provincies van het land, maar ook een positieve beoordeling kreeg voor de verschillende ‘early warning and rapid response’-netwerken die de missie heeft uitgerold om beter in deze bescherming te voorzien.⁹

VN-vredesmissies komen grote uitdagingen tegen bij het beschermen van burgers. Bij de verschillende evaluaties van de effectiviteit van vredesmissies komt een aantal zaken steeds weer naar voren. Een van deze zaken is de kloof tussen middelen en doelen.¹⁰ Voor de bescher-

ming van burgers is hoge mobiliteit essentieel. Vredesmissies zijn zelden in staat om elk dorp en gebied effectief te beschermen, en daarom is het belangrijk dat zij in staat zijn zich snel van A naar B te verplaatsen. Nu is het probleem dat veel VN-vredesmissies juist op dit gebied capaciteit tekortkomen.¹¹ Veel van de troepenleveranciers waar de VN lange tijd op heeft gebouwd (zoals Bangladesh, Ethiopië, India, Nepal en Rwanda) leverden vaak wel de manschappen, maar niet of nauwelijks de bijbehorende logistieke capaciteit zoals helikopters, vliegtuigen en pantservoertuigen. In Mali leidde het gebrek aan luchtmobiliteit bijvoorbeeld tot problemen bij het beschermen van burgers.¹² Het belang van training en mobiliteit wordt onderstreept door recent onderzoek van Felix Haass en Nadine Ansorg dat aantoonde dat troepen uit landen met meer geavanceerde legers beter zijn in het beschermen van burgers.¹³ Als de VN zich bezig wil blijven houden met het beschermen van burgers – en hier succesvol in wil zijn – is daarom essentieel dat westerse landen een grotere bijdrage gaan leveren aan VN-vredesmissies. Anders blijft het gat tussen de middelen en doelen te groot.

Een tweede probleem dat zich blijft voordoen is conceptuele verwarring over wat er met PoC bedoeld wordt.¹⁴ Betekent het bewaking van vluchtelingenkampen? Betekent het proactief ingrijpen tegen potentiële dreigingen voor burgers, en mag dit dan ook gebeuren tegen overheidstroepen? Betekent het versterking van de capaciteit van het gastland om dit zelf te kunnen doen? Of alles tezamen? Dit soort vragen speelt al decennia en is de bron van voortdurende discussie tussen lidstaten, het secretariaat van de VN, de leiding van de missies, en de troepenleverende landen. Doordat het vaak niet voor iedereen duidelijk is wat nu precies wiens taak is, is het voor de troepen op de grond lastig om te weten wat ze wel en niet mogen doen om burgers te beschermen, en wat er van hen verwacht wordt. Ze vallen dan vaak terug op risicomijding en bescherming van de eigen troepen, zelfs als dit ten koste gaat van burger-slachtoffers. Hiervan zijn talloze voorbeelden te noemen, waaronder in Zuid-Soedan, Mali en

7 United Nations, ‘Protection of Civilians Mandate’. Zie: <https://peacekeeping.un.org/en/protection-of-civilians-mandate>.

8 Alex J. Bellamy en Charles T. Hunt, ‘Twenty-first century UN peace operations: protection, force and the changing security environment’, in: *International Affairs* 91 (2015) (6) 1277-1298, 1279.

9 Seán Smith, *Early Warning and Rapid Response: Reinforcing MINUSMA’s Ability to Protect Civilians* (Washington, D.C., CIVIC, 2021).

10 Charles T. Hunt en Shannon Zimmerman, ‘Twenty Years of the Protection of Civilians in UN Peace Operations: Progress Problems and Prospects’, in: *Journal of International Peacekeeping* 23 (2019) 50-81, 65; Anup Phayal en Brandon C. Prins, ‘Deploying to Protect: The Effect of Military Peacekeeping Deployments on Violence Against Civilians’, in: *International Peacekeeping* 27 (2020) (2) 311-336, 318-319.

11 Of zoals de VN-secretaris-generaal stelde: ‘UN peacekeepers are often under-equipped, under-prepared and unready [and] there are gaps in command and control, in culture, in equipment and in training’. Zie: United Nations, ‘Unrealistic demands on UN peacekeeping costing lives and credibility – Guterres’ (28 maart 2018), <https://news.un.org/en/story/2018/03/1006181>.

12 Center for Civilians in Conflict, *Protecting Civilians in Mali: Why Air Assets Matter for MINUSMA* (Washington, D.C., CIVIC, 2020).

13 Felix Haass en Nadine Ansorg, ‘Better peacekeepers, better protection? Troop quality of United Nations peace operations and violence against civilians’, in: *Journal of Peace Research* 55 (2018) (6) 742-758.

14 David Curran en Charles T. Hunt, ‘Stabilization at the Expense of Peacebuilding in UN Peacekeeping Operations: More Than Just a Phase?’, in: *Global Governance* 26 (2020) (1) 46-68, 55; Phayal en Prins, ‘Deploying to Protect’, 318-319.

Congo.¹⁵ Om deze uitdaging tegemoet te komen wordt er al tijden gepleit voor meer doctrine, regels en training – zodat het voor elke vredes-soldaat duidelijk is wat er van hem of haar verwacht wordt. Hier hoort ook een toenemende aandacht voor verantwoordelijkheid bij, het verbinden van al dan niet juridische consequenties aan het duidelijk falen van vrede-stroepen. In deze context is het belangrijk om de veiligheids-perceptie van de lokale bevolking in relatie tot PoC mee te nemen en niet alleen af te gaan op analyses vanuit de internationale gemeenschap.¹⁶

Stabilisatiemissies

PoC is nog steeds van groot belang voor VN-vredesmissies, ook in de context van de tweede trend die we hier analyseren, de opkomst van VN-stabilisatiemissies. Drie van de zogenaamde ‘grote vijf’-missies (MINUSMA, MINUSCA, MONUSCO, UNAMID, UNMISS) zijn zulke stabilisatiemissies. Dergelijke operaties hebben als mandaat het gezag van de staat in het gastland te versterken, zowel door capaciteits-opbouw als door het uitschakelen van gewapende tegenstanders. Dit is een belangrijke verschuiving ten opzichte van vroegere VN-vredesmissies.¹⁷ In tegenstelling tot hun voorgangers zijn stabilisatiemissies met opzet partijdig en worden zij bewust ingezet in actieve conflictsituaties. Het is al sinds de vroege jaren negentig van de vorige eeuw niet meer zo dat de VN pas optreedt nadat een effectief staakt-het-vuren is bereikt en zich vervolgens alleen nog maar bezighoudt met het bewaken van de wapenstilstand. Ook de grote missies van de afgelopen jaren zijn ingezet *tijdens* het conflict, en gooien daarmee de klassieke mantra overboord dat vredesmissies alleen ingezet moeten worden *where there is a peace to keep*.

De situaties waarbij zij worden ingezet zijn daarnaast steeds gewelddadiger en complexer, waarbij de verstrengeling tussen transnationale georganiseerde misdaad, terrorisme en gewapende groeperingen een belangrijke rol speelt.¹⁸ Noodzakelijkerwijs zijn de activiteiten van missies om burgers te beschermen ook kinetischer en pro-actiever geworden: zij worden nu geacht burgers te beschermen door middel van *rapid projection* in plaats van *static presence*.¹⁹ De

Moderne vredesmissies bemoeien zich minder met de interne zaken van hun gastland

nadruk op het beschermen van burgers en het bestrijden van vijandelijke actoren leidt er tot slot ook toe dat er meer behoefte is aan informatie en inlichtingen en de bescherming van het eigen VN-personeel. Terwijl *intelligence* eerst nog een vies woord was bij de VN, lijkt onder meer de Nederlandse deelname aan MINUSMA en de daarbij behorende ontwikkeling van de inlichtingencapaciteit middels de *All Sources Information Fusion Unit* (ASIFU) het taboe enigszins te hebben doorbroken.

Dit alles leidt ertoe dat de vredesmissies tegenwoordig minder bezig zijn met het bevorderen van een vredesproces en het opbouwen van een liberale democratie, dan met het stabiliseren van een land en het versterken van de staat – ongeacht of deze staat liberale waarden nastreeft. Bovendien bemoeien deze missies zich minder met de interne zaken van hun gastland. Volgens John Karlsrud zijn hun doelen beperkter, zijn zij

- 15 Naast de genoemde problemen in Mali, had de VN-missie in Zuid-Soedan (UNMISS) grote moeite om burgers te beschermen nadat zowel de rebellengroeperingen als de Zuid-Soedanese overheid zich tegen de missie keerden en zij genoodzaakt was burgers op te vangen op VN-bases. In Congo zijn er tal van goed gedocumenteerde incidenten geweest, waarbij blauwhelmen duidelijk faalden in hun respons op aanvallen op burgers. Zie bijvoorbeeld: Hunt en Zimmerman, ‘Twenty Years of the Protection of Civilians’; Emily Paddon Rhoads, *Taking Sides in Peacekeeping: Impartiality and the Future of the United Nations* (Oxford, Oxford University Press, 2016).
- 16 Tanja R. Müller en Zuhair Bashir, ‘“UNAMID Is Just Like Clouds in Summer, They Never Rain”: Local Perceptions of Conflict and the Effectiveness of UN Peacekeeping Missions’, in: *International Peacekeeping* 24 (2017) (5) 756-779.
- 17 John Karlsrud, ‘From Liberal Peacebuilding to Stabilization and Counterterrorism’, in: *International Peacekeeping* 26 (2019) (1) 1-21.
- 18 Bellamy en Hunt ‘Twenty-first century UN peace operations’, 1277.
- 19 Hunt en Zimmerman, ‘Twenty Years of the Protection of Civilians’, 57.

Een Fuchs Eloka-pantservoertuig, onder andere bedoeld om inlichtingen te verzamelen. Door de nadruk op het beschermen van burgers en bestrijden van vijandelijke actoren wordt intelligence ook steeds belangrijker voor VN-vredesmissies

FOTO MCD, KEESNAN DOGGER

meer gericht op de korte termijn en zijn zij meer reactief dan proactief bij veiligheidsincidenten.²⁰ Er zijn bovendien aanwijzingen dat VN-troepen in de uitoefening van hun PoC-mandaat meer en sterker optreden tegen rebelligroeperingen dan tegen overheidstroepen die burgers aanvallen. De terughoudendheid kan verklaard worden door de angst om steun van het gastland te verliezen, maar dreigt tegelijkertijd te leiden tot een versterking van ondemocratische en gewelddadige overheden met alle langetermijn-gevolgen van dien.²¹

Strategische partnerschappen

De derde belangrijke ontwikkeling is dat VN-vredesmissies steeds vaker en steeds meer vermengd raken met andere internationale

operaties die zich richten op counterinsurgency en contraterrore. Dit is een fenomeen dat nauw gekoppeld is aan de groei van stabilisatiemissies. Er is een toenemende welwillendheid om VN-missies (deels) een rol te geven in het bestrijden van terrorisme en de strijd aan te gaan met opstandelingen. Bovendien delen de vredesmissies van nu vaker de ruimte met andere internationale missies - van regionale vredesmissies tot EU- en NAVO-trainingsmissies en bilaterale interventiemachten.²² Hierbij ligt de nadruk op strategische partnerschappen, wat voortvloeit uit de *comprehensive approach* van de jaren na 2000 en zich voortzet in de multi-dimensionale en geïntegreerde stabilisatiemissies van vandaag.²³

Critici plaatsen vraagtekens bij de vermenging van vredesmissies en contraterrore en counterinsurgency. Hun voornaamste kritiekpunt is dat die vermenging op strategisch niveau de legitimiteit van peacekeeping als instrument van de VN kan ondermijnen.²⁴ Ook op missie-niveau kan het contraterrore-beleid de doelen ondermijnen. Zo gaat de associatie van MINUSMA met de overheid en contraterrore-

20 Karlsrud, 'From Liberal Peacebuilding', 3.

21 Phayal en Prins, 'Deploying to Protect'.

22 Corinne Bara en Lisa Hultman, 'Just Different Hats? Comparing UN and Non-UN Peacekeeping', in: *International Peacekeeping* 27 (2020) (3) 341-368.

23 Louise Wiuff Moe, 'The Dark Side of Institutional Collaboration: How Peacekeeping-counterterrorism Convergences Weaken the Protection of Civilians in Mali', in: *International Peacekeeping* 28 (2021) (1) 1-29.

24 John Karlsrud, 'Towards UN counter-terrorism operations?', in: *Third World Quarterly* 38 (2017) (6) 1215-1231.

operaties als Barkhane in Mali ten koste van de (perceptie van) onpartijdigheid die zo belangrijk is voor VN-vredesmissies.²⁵ Het wordt voor vredesmissies erg moeilijk om de rol van neutrale onderhandelaar te spelen als zij op een ander vlak een van de strijdende partijen steunen. Hierdoor wordt ook de VN zelf doelwit. MINUSMA is hier wederom een goed voorbeeld van: aangezien de VN-missie werd geassocieerd met de contraterorisme-activiteiten van Frankrijk (operatie Barkhane) en de ad hoc regionale coalitie G5 Sahel, werd de VN aangevallen als *soft target*, wat leidde tot hoge aantallen slachtoffers bij MINUSMA. Die verhoogde risico's van VN-missies leiden er dan weer toe dat landen minder bereid zijn troepen te leveren voor VN-missies.²⁶

De logica van contraterorisme gaat bovendien in tegen de VN-logica van conflictbeslechting. Terwijl een contraterorisme-aanpak bepaalde actoren tot terrorist bestempelt en daarmee buiten het domein van redelijkheid plaatst, is de VN-logica er op gericht zo veel mogelijk partijen te betrekken bij vredesonderhandelingen en op deze manier een duurzame oplossing te vinden. De dominantie van de contraterorisme-logica beperkt dus de ruimte voor vredesonderhandelingen. Volgens critici leidt dit alles tot een verminderde aandacht voor de structurele oorzaken van conflicten en een nadruk op kortetermijnstabiliteit ten koste van pogingen om een duurzame vrede te stichten.²⁷

Action for Peacekeeping

In de context van deze trends speelt zich een vierde belangrijke ontwikkeling af: de pogingen van de VN om vredesmissies nieuw leven in te blazen door het programma *Action for Peacekeeping* (A4P). Dit initiatief werd gelanceerd in 2018, een jaar waarin er een waarneembaar gevoel van crisis was bij de VN. De VN bleef moeite houden met het legitimeren van haar werk, en discussies rondom de bescherming van burgers en vredestroepen, seksuele wandaden door diezelfde troepen en problemen met het formuleren van exit-strategieën namen toe. Toen de regering-Trump (2017-2021) het initiatief nam om de financiële middelen van VN-vredesmissies te beperken, was het gevoel van crisis compleet.

Om iets te doen aan deze crisis, lanceerde secretaris-generaal António Guterres eind 2018 het A4P-initiatief, dat als doel heeft VN-vredesmissies te verbeteren en nieuw leven in te blazen. Nederland had sterk gelobbyd voor dit initiatief; de lancering van A4P vond plaats tijdens het voorzitterschap van Nederland van de VN-Veiligheidsraad.²⁸ Inmiddels hebben meer dan 150 landen de gezamenlijke verklaring getekend, waarin zij toezeggen actie te ondernemen op acht speerpunten: (1) het versterken van de rol van vrouwen in vrede en veiligheid, (2) het prioriteren van de politieke rol van missies, (3) bescherming van burgers, (4) veiligheid van troepen, (5) effectiviteit en verantwoording, (6) vredesopbouw en blijvende vrede, (7) partnerschappen, en (8) het gedrag van vredestroepen en vredesmissies.²⁹ Nederland heeft een belangrijke rol gespeeld in A4P en heeft tijdens zijn lidmaatschap van de Veilig-

FOTO PAUL KAGAME

Met het Action for Peacekeeping-initiatief worden VN-vredesmissies verbeterd en nieuw leven ingeblazen

- 25 Bruno Charbonneau, 'Intervention in Mali: Building Peace between Peacekeeping and Counterterrorism', in: *Journal of Contemporary African Studies* 35 (2017) (4) 415–31.
- 26 Bellamy en Hunt, 'Twenty-first century UN peace operations', 1287.
- 27 Karlsrud, bijvoorbeeld, beargumenteert dat missies nog slechts met een liberale pretentie worden ondernomen, maar dat op de achtergrond er een terugkeer plaatsvindt naar de proxy-oorlogen en sterkemannenpolitiek van de Koude Oorlog, met afnemende druk op staten om zich te hervormen in de richting van liberale democratieën. Zie: Karlsrud, 'From Liberal Peacebuilding'.
- 28 Richard Gowan, 'The Politics of Action for Peacekeeping' (19 februari 2019). Zie: <https://cpr.unu.edu/publications/articles/the-politics-of-action-for-peacekeeping.html>.
- 29 United Nations, 'Action for Peacekeeping'. Zie: <https://peacekeeping.un.org/en/action-for-peacekeeping-a4p>.

heidsraad zelfs geprobeerd in samenwerking met Ivoorkust het A4P-initiatief de officiële goedkeuringsstempel van de Veiligheidsraad te geven, uiteindelijk zonder succes.³⁰ De grote politieke steun voor dit programma heeft het apparaat rondom VN-missies een nieuwe focus gegeven. Het programma is daarnaast een middel voor de VN en haar lidstaten om het debat te sturen en transparanter te maken. Tegelijkertijd is het nog niet helemaal duidelijk in hoeverre dit daadwerkelijk kan leiden tot een betekenisvolle toename van acties van de lidstaten, of tot fundamentele veranderingen in de manier waarop de VN vredesmissies uitvoert. Zaken als de kloof tussen mandaten en middelen, de complexiteit van mandaten, en een zekere ontkoppeling tussen het hoofdkwartier in New York en de missies in het veld, blijven bijvoorbeeld bestaan.³¹ Toch is het A4P-initiatief erin geslaagd vredesmissies op zijn minst weer op de wereldagenda te zetten. Sinds 2014 worden er in VN-verband op hoog niveau ministeriële bijeenkomsten georganiseerd om vredesmissies een steun in de rug te geven. De eerste, de *High Level Summit*, werd gehouden op initiatief van de tweede regering-Obama (2013-2017). Sindsdien zijn er nog vier georganiseerd en de vijfde moet in december 2021 plaatsvinden.

Een Europese terugkeer?

De hedendaagse ontwikkelingen van vredesmissies brengen dus de nodige uitdagingen met zich mee. Toch is een van de positieve gevolgen

dat westerse landen (waaronder Nederland) zich in de afgelopen jaren opnieuw hebben gecommiteerd aan VN-vredesmissies.³² Juist de hierboven genoemde relatie met contraterrorisme en de samenwerking met andere interventiemachten lijken het makkelijker te maken voor westerse landen om deelname uit te leggen aan hun bevolking. Nederlandse en Europese beleidsdocumenten spreken over de negatieve veiligheidsgevolgen van instabiele buurlanden van de EU. Mede daardoor zijn verscheidene EU-lidstaten sinds een aantal jaren weer iets actiever geworden in VN-missies. De Nederlandse missie in Mali werd bijvoorbeeld noodzakelijk geacht omdat het de Europese en Nederlandse veiligheid ten goede zou komen; een instabiel Mali zou immers ruimte bieden voor mensen- en drugsmokkelaars, en voor terroristische organisaties.³³ Dit is een belangrijke stap voor de VN, die zowel het politieke kapitaal van westerse landen als hun technisch hoogwaardige middelen goed kan gebruiken. Het gaat hier om niche-capaciteiten en de *force enablers* die vooral in westerse krijgsmachten te vinden zijn. Voorbeelden die in de literatuur genoemd worden zijn goed getrainde politie-eenheden, maar ook militaire capaciteiten zoals aanvalshelikopters, onbemande vliegtuigen, inlichtingen, medische evacuatie-eenheden, troepen die geïmproviseerde explosieven kunnen opsporen en ontmantelen, strategisch luchttransport, *force protection*, en snellereactie-eenheden. De betrokkenheid van Europese landen gaat overigens regelmatig via de EU en/of NAVO; de VN gaf een impuls aan de samenwerking met beide organisaties door in 2011 een verbindingsbureau te openen in Brussel (United Nations Liaison Office for Peace and Security, UNLOPS).³⁴

Wel is de duurzaamheid van deze ontwikkeling twijfelachtig: in hoeverre zijn westerse landen een betrouwbare troepenleverancier? En zullen deze bijdragen meer dan alleen symbolisch zijn? Een recent rapport van het Global Governance Institute is kritisch en stelt dat de deelname van westerse troepen de belofte niet waar kan maken.³⁵ De auteurs zien grote beren op de weg. Ten eerste leidt de deelname van westerse landen met hun high-end capabilities ertoe dat

30 Deze poging bleef zonder succes, omdat de permanente leden van de Veiligheidsraad beducht blijven voor het inperken van hun handelingsvrijheid bij het bevorderen van vrede en veiligheid. Zie: Gowan, 'The Politics of Action for Peacekeeping'.

31 Ibidem.

32 Joachim A. Koops en Giulia Tercovich, 'A European return to United Nations peacekeeping? Opportunities challenges and ways ahead', in: *International Peacekeeping* 23 (2016) (5), 597-609.

33 Tweede Kamer, 'Artikel 100 brief over een Nederlandse bijdrage aan de UN Multidimensional Integrated Stabilisation Mission in Mali (MINUSMA)', dossier 29521, nr. 213 (1 november 2013).

34 Koops en Tercovich, 'A European return to United Nations peacekeeping?'.

35 John Karlsrud en Alexandra Novosseloff, *Doing Less with More? The Difficult 'Return' of Western Troop Contributing Countries to United Nations Peacekeeping* (Brussel, Global Governance Institute, 2020) 5.

Nederlandse militairen van VN-vredesmissie UNIFIL in Libanon (1982). Nederland speelt van oudsher een rol in VN-vredesmissies

FOTO BEELDBANK NIMH

het vooral de niet-westerse landen zijn die erop uitgestuurd worden om de riskante missies te ondernemen, wat als gevolg heeft dat er meer slachtoffers vallen onder niet-westerse dan onder westerse troepen.³⁶ Ten tweede is er achterdocht bij de VN dat de westerse landen proberen de VN steeds meer op de NAVO te laten lijken. De angst is dat ze, met hun bagage uit Afghanistan en Irak, en hun daar ontwikkelde contraterrorisme- en counterinsurgency-doctrines op zak, de VN deze zelfde doctrines mee proberen te geven. Hierbij dreigt de rol van de VN in conflictbeslechting gemarginaliseerd te worden en wordt er bovendien vaak geen rekening gehouden met de beperkte middelen en mogelijkheden van de VN.³⁷ Ten derde observeren de auteurs dat er in MINUSMA – vaak genoemd als voorbeeld van de Europese terugkeer – ‘parallele werelden’ ontstonden vanwege de grote capaciteits- en cultuurverschillen tussen westerse troepenleveranciers en andere troepen-leverende landen. Het door het Westen gedomineerde ASIFU weigerde bijvoorbeeld regelmatig inlichtingen te delen met niet-westerse partners binnen de VN, en er

waren problemen met de integratie met de rest van MINUSMA.³⁸

De rol van Nederland

Na deze analyse van de trends en uitdagingen, rijst de vraag wat de bijdrage van Nederland zou kunnen en moeten zijn in VN-vredesmissies. Nederland heeft van oudsher een rol gespeeld in VN-vredesmissies en later ook die van de NAVO en EU.³⁹ Gedurende de Koude Oorlog heeft Nederland bijgedragen aan acht kleinere VN-missies en aan één grote missie (UNIFIL). Daarna was er sprake van grotere betrokkenheid bij VN-vredesmissies. Die uitte zich in het leveren van troepen, maar ook bijvoorbeeld in

36 Karlsrud en Novosseloff, *Doing Less with More?*, 5; Arthur Boutellis en Michael Beary, *Sharing the Burden: Lessons from the European Return to Multidimensional Peacekeeping* (New York, International Peace Institute, 2020).

37 Karlsrud en Novosseloff, *Doing Less with More?*, 5.

38 Ibidem, 19, 22.

39 Christ Klep en Richard van Gils, *Van Korea tot Kosovo: De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag, Sdu Uitgevers, 2000).

de financiering van missies. De meest recente substantiële bijdrage van Nederland in numerieke zin was die aan MINUSMA van 2014-2019. Deze missie kan gezien worden als onderdeel van de hierboven beschreven trend waarin een toenemend aantal Europese landen weer deelneemt aan VN-vredesmissies.⁴⁰

Met het veranderende strategische landschap en de transformatie en toename van dreigingen voor Nederland staat de Nederlandse bijdrage aan VN-vredesmissies mogelijk weer onder druk. Naast de vraag wat Nederland zou kunnen doen om de uitdagingen tegemoet te komen, is het derhalve ook de vraag wat Nederland *daadwerkelijk* kan en wil doen. Wat valt binnen de capaciteiten en de visie van de Nederlandse krijgsmacht? Hieronder doen wij een poging deze vragen te beantwoorden, op basis van de hierboven besproken trends en uitdagingen in VN-vredesmissies – en gebruikmakend van de *Defensievisie 2035* en andere relevante stukken.

In de *Defensievisie 2035* zegt Defensie een ‘betrouwbare partner’ te willen zijn, niet alleen nationaal, maar ook internationaal.⁴¹ Dit is zelfs een van de drie kerneigenschappen waar Defensie in 2035 voor wil staan. Alhoewel de visie zich meer lijkt toe te spitsen op de bijdragen aan de EU en de NAVO, worden partnerschappen in VN-verband ook steeds genoemd. Defensie lijkt dus een belangrijke rol te willen blijven spelen als het om VN-missies gaat. Tegelijkertijd constateert de *Defensievisie* in haar probleemanalyse dat ‘de afgelopen twintig jaar de krijgsmacht voornamelijk ingezet’ is voor de tweede hoofdtak en dat dit ‘zijn weerslag op de organisatie’ heeft gehad, waarbij het opereren

voornamelijk plaatsvond tegen tegenstanders die op technologisch gebied en qua capaciteit vaak niet op konden boksen tegen de Nederlandse krijgsmacht.⁴² In dat licht is ook het rapport van de Rekenkamer uit 2018 relevant; dat geeft aan dat de missie in Mali de paraatheid van de Nederlandse krijgsmacht heeft verzwakt.⁴³ Nederland wil dus blijven bijdragen aan VN-missies, maar erkent ook dat dit niet kan zonder beperkingen.

Wat betekent dit voor de potentiële Nederlandse bijdrage aan VN-missies? Ten eerste zou Nederland natuurlijk zijn numerieke bijdrage kunnen vergroten om invulling te geven aan de behoeften van de VN. In de *Defensievisie* valt te lezen dat Defensie ‘substantieel en proportioneel [wil] bijdragen aan het reageren op nationale en internationale crises’ en ‘niet te vaak ‘nee’ [wil] verkopen.’⁴⁴ Het wil ‘in de pas gaan lopen met andere landen met een vergelijkbare omvang en economie’ en daarvoor gaan investeren in ‘momenteel schaarse capaciteiten op het terrein van training, mentoring en advisering, alsmede capaciteit om randvoorwaarden voor missies in te vullen.’⁴⁵ Deze bijdragen kunnen zowel van militaire (soldaten) als civiele (politieke adviseurs en civiele experts) aard zijn. Nederland heeft met zijn deelname aan MINUSMA laten zien een hoogwaardige militaire en civiele bijdrage te kunnen leveren. Dit soort uitzendingen geeft Nederland internationale waardering en invloed binnen de VN, en kan – in het geval van militaire missies – dienen als een belangrijke mogelijkheid om ervaring op te doen in gevechtsoperaties.⁴⁶ Het zijn juist dit soort gespecialiseerde, technisch hoogwaardige, en goed getrainde eenheden waar de VN behoefte aan heeft. Dit alles gezegd hebbende, is het toch niet erg waarschijnlijk dat Nederland de ambitie heeft zich tot een grote troepenleverancier te ontwikkelen. Daarbovenop zullen ook kleinere, gespecialiseerde bijdragen van Nederland sterk beperkt blijven. Zoals aan het begin van dit artikel vermeld, had Nederland in maart 2021 weliswaar 545 militairen op uitzending, maar wel verspreid over 32 missies in 14 landen. De bijdrage aan MINUSMA is daarmee de (voorlopig) laatste grote missie in numerieke zin.

40 Niels van Willigen, ‘A Dutch return to UN peacekeeping?’, in: *International Peacekeeping* 23 (2016) (5) 702-720.

41 Ministerie van Defensie, *Defensievisie 2035*, 21.

42 Ibidem, 18.

43 Algemene Rekenkamer, *Inzet Nederlandse Krijgsmacht voor VN-missie in Mali*.

Goed improviseren vergt goede voorbereiding (Den Haag, Algemene Rekenkamer, 11 juni 2018).

44 Ministerie van Defensie, *Defensievisie 2035*, 23.

45 Ibidem, 33-34.

46 Vincenzo Bove en Leandro Elia, ‘Supplying Peace: Participation in and Troop Contribution to Peacekeeping Missions’, in: *Journal of Peace Research* 48 (2011) (6) 699-714.

Naast manschappen staat het materieel dat Defensie te bieden heeft ook hoog op het verlanglijstje van de VN. Zoals hierboven benoemd, is hoge mobiliteit zeer belangrijk voor het effectief beschermen van burgers. Het zijn nu juist deze middelen, deze force enablers, waar het veel VN-vredesmissies aan schort. De Nederlandse krijgsmacht kan, met haar hoogwaardige materieel, een belangrijke bijdrage leveren aan het versterken van de capaciteit van VN-vredesmissies. Nederland is hier reeds actief op. Zo is Nederland bezig om VN-missies te versterken door middel van deelname in rotatieschema's van Europese landen. Concreet heeft dit geleid tot deelname aan een rotatieschema van een militair transportvliegtuig voor MINUSMA samen met Noorwegen, Denemarken, Portugal, België en Zweden.⁴⁷

Naast manschappen en materieel kan Nederland meer doen om bij te dragen aan de training van VN-vredessoldaten. Om een deelnemer van een recent webinar over PoC te parafraseren: als Nederland zelf geen troepen wil leveren, kan het er ten minste voor zorgen dat de troepen die wel ingezet worden een goede training hebben en goed uitgerust zijn.⁴⁸ Nederland financiert en verzorgt reeds trainingen op het gebied van PoC.⁴⁹ In zijn bijdrage aan de viering van het driejarig bestaan van A4P heeft minister-president Mark Rutte daarnaast aangegeven het belang in te zien van adequate training voor uitzending van vredessoldaten en de ontwikke-

ling van duidelijke PoC-strategieën.⁵⁰ Dit betekent het aanbieden van faciliteiten, maar ook het ter beschikking stellen van geld voor dit doel.

Ook op het gebied van bredere kennis en kunde heeft Nederland genoeg te bieden. Zo is er binnen de VN behoefte aan verdergaande ontwikkeling van kernbegrippen als protection of civilians. De conceptuele verwarring die nu nog vaak heerst, leidt ertoe dat vredessoldaten vaak onzeker zijn over hun precieze mandaat als het op de bescherming van burgers aankomt. Naast PoC is ook de rol van intelligence van belang bij het versterken van VN-missies. Met de complexere dreigingen die vredesmissies tegenkomen – en de actievere deelname aan militaire operaties – is een goede inlichtingen-capaciteit essentieel voor de effectiviteit van die missies. De Nederlandse bijdrage in Mali heeft een goede zwaai aan de klepel gegeven en het gaat er nu om dat de VN doorpakt en serieus nadenkt over de voor- en nadelen van het gebruik van intelligence in VN-vredesmissies.

47 Rijksoverheid, 'Kamerbrief inzake Artikel 100 bijdrage aan VN-missie MINUSMA in Mali', 20 november 2020.

48 Webinar Dutch Peacekeeping Network, 'Protection of Civilians', 4 juni 2021.

49 Rijksoverheid, 'Kamerbrief inzake additionele ontwikkelingen in samenhang van Nederlandse inzet in missies en operaties tot en met 2021', 23 september 2020.

50 United Nations, 'Three years of Action for Peacekeeping: Achievements, Challenges and the way ahead' (29 maart 2021). Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=pn9TvxI4sFg>.

*In samenwerking met onder andere
Noorwegen levert Nederland
op rotatiebasis een militair
transportvliegtuig aan MINUSMA*

FOTO FORSVARET

Nederland kan hier een voortrekkersrol in spelen; Nederlandse ervaringen met ASIFU in Mali geven recht van spreken. Tijdens de hierboven genoemde A4P-viering heeft Rutte inderdaad aangegeven dat een goede integratie van intelligence in VN-missies in de ogen van Nederland essentieel is en dat Nederland deze ontwikkeling wil steunen door middel van zowel financiële middelen als expertise.⁵¹

Naast PoC en intelligence, wordt binnen de VN ook steeds meer de nadruk gelegd op *the primacy of politics*, waarbij het gaat om een coherente en geïntegreerde aanpak van de problemen in een conflictgebied die verdergaat dan alleen het sturen van blauwhelmen. Zo stelde de VN-secretaris-generaal bij de derde verjaardag van A4P dat de prioriteit in de toekomst zou moeten liggen bij ‘coherence and strong engagement of our missions and their partners behind a common political strategy.’⁵² Het is juist deze geïntegreerde aanpak die Nederlands favoriete stokpaardje is. Volgens een recente Kamerbrief staat deze aanpak voor het ‘voorkomen en duurzaam oplossen van conflicten’ door middel van ‘naast militaire inzet bovenal een inclusieve politieke oplossing’ en ‘de aanpak van grondoorzaken door middel van ontwikkelings-samenwerking.’⁵³ De *Defensievisie* stelt voor de nadruk te leggen op haar ‘unieke en internationaal gewaardeerde’ geïntegreerde aanpak gericht op preventie, en rept voornamelijk over ‘het inzetten van de kennis en kunde van Defensie.’⁵⁴ Defensie wil de ‘geïntegreerde manier van werken samen met het ministerie van Buitenlandse Zaken en andere partners verder uitdiepen en internationaal nog meer promoten en verbreden met nieuwe partners.’⁵⁵ Om deze aanpak hoger op de agenda te krijgen,

kan Nederland bijvoorbeeld in de VN-rapporten die aan de secretaris-generaal worden gestuurd aanbevelingen opnemen die gaan over het belang van de geïntegreerde aanpak.⁵⁶ Natuurlijk kan Nederland er ook voor zorgen dat in de uitzendingen die het doet, deze geïntegreerde aanpak goed wordt uitgevoerd.

Op het diplomatieke vlak kan Nederland zich inzetten voor de verdediging van liberale waarden binnen de VN. De opkomst van stabilisatiemissies en de groeiende assertiviteit van autocratische landen hebben ervoor gezorgd dat traditionele liberale waarden zoals mensenrechten, democratisering en de rule of law – waarden die Nederland steeds heeft gezegd belangrijk te vinden – onder druk staan binnen de VN. Landen als Rusland en China verzetten zich steeds meer tegen bijvoorbeeld een assertieve rol voor de VN bij het beschermen van mensenrechten.⁵⁷ Het is belangrijk een tegengeluid te laten horen en Nederland kan hierbij een voortrekkersrol op zich nemen. Gerelateerd hieraan is de mogelijkheid om de steun voor multilaterale conflictbeslechting in zijn algemeen, en VN-vredesmissies in het bijzonder, hoog te houden op de VN-agenda door leiding te geven aan een groep gelijkgestemde landen. Alhoewel het niet heel waarschijnlijk is dat vredesmissies helemaal verdwijnen, is het wel zo dat deze missies in de komende periode van geopolitieke onzekerheid en grote economische uitdagingen na de coronacrisis, een sterke afname kunnen laten zien.⁵⁸ In zijn diplomatieke steun voor het A4P-initiatief heeft Nederland reeds laten zien diplomatiek kapitaal in te willen zetten voor dit doel.⁵⁹

Ondanks de kritiek op de rol van contraterroreisme en counterinsurgency binnen VN-vredesmissies en de opkomst van stabilisatiemissies lijken deze ontwikkelingen Nederland wel goed te passen. Nederland heeft ruimschoots ervaring met dergelijke missies in Afghanistan en Irak, en heeft daarnaast belangrijke ervaringen opgedaan in MINUSMA. Dat betekent dat Nederland niet alleen een bijdrage kan leveren, maar dat het ook niet onwaarschijnlijk is dat Nederland een bijdrage wil leveren. Nederland kan zijn best doen ervoor te zorgen dat derge-

51 Ibidem.

52 Ibidem.

53 Kamerbrief 23 september 2020.

54 Ministerie van Defensie, *Defensievisie 2035*, 33, 19.

55 Ibidem, 34.

56 Dit idee werd geopperd door een van de deelnemers van: Webinar Dutch Peacekeeping Network, ‘Protection of Civilians’, 4 juni 2021.

57 Emily Paddon Rhoads en Jennifer Welsh, ‘Close cousins in protection: the evolution of two norms’, in: *International Affairs* 95 (2019) (3) 597-617.

58 De Coning, ‘The Future of UN Peace Operations’.

59 Kamerbrief 23 september 2020.

VN-uitrusting op een observatiepost. Er zijn voldoende kansen voor Nederland om een relevante bijdrage te leveren aan VN-vredesmissies

FOTO MCD, GERBEN VAN ES

lijke missies in overeenstemming blijven met de geïntegreerde aanpak en dat dit soort missies de mensenrechten versterken, in plaats van steun bieden aan autocratische overheden.

Conclusie

Op basis van de bovenstaande analyse gaan wij ervan uit dat er voldoende kansen voor Nederland zijn om een relevante bijdrage te leveren aan VN-vredesmissies. Ondanks de groeiende geopolitieke spanningen en de toegenomen focus op de eerste hoofdtaak van Defensie is er sprake van een aantal trends op het gebied van vredesmissies waar Nederland goed op zou kunnen inspelen. Sterker nog, met zijn voortrekkersrol bij A4P laat Nederland zien zowel de capaciteiten als de wil te hebben een belangrijke rol te spelen bij de versterking van VN-vredesmissies. Alhoewel de *Defensievisie 2035* weinig zegt over deelname aan vredesmissies, vormt deze ook geen hindernis om aan vredesmissies deel te blijven nemen en om tijd en moeite te besteden

om de effectiviteit van vredesmissies te versterken. Wel is het de vraag in hoeverre er voldoende middelen vrij gemaakt kunnen worden voor de tweede hoofdtaak. Het rapport van de Rekenkamer uit 2018 over de paraatheid van de krijgsmacht in relatie tot de missie in Mali geeft, in combinatie met de herhaalde noodkreet vanuit Defensie dat het budget te laag is om de drie hoofdtaken goed uit te voeren, reden tot zorg.⁶⁰ Beperkte middelen dwingen nog meer tot het maken van keuzes en het opzoeken van nichecapaciteiten. Wij hebben geprobeerd duidelijk te maken dat Nederland niet per se een numeriek grote troepenmacht hoeft te leveren om zijn steentje bij te dragen. Een verdere conceptuele ontwikkeling van PoC, het verzorgen en financieren van trainingen, en het inzetten van hoogtechnologische en/of schaarse force enablers kunnen samen met een effectieve diplomatieke inzet ook veel betekenen. ■

60 Zie bijvoorbeeld: Ank Bijleveld-Schouten, "De samenleving moet zien dat militairen voor hen aan het werk zijn". Gastcollege minister van Defensie Ank Bijleveld-Schouten', in: *Militaire Spectator* 190 (2021) (4) 222-227.

Patrouilles in een notendop

De inzet van landingsvaartuigen voor maritieme veiligheidsoperaties

Martin Hoekstra*

Het einde van de Koude Oorlog luidde voor de Koninklijke Marine een nieuw tijdperk in, waarbij de aandacht verschoof van regulier vlootoptreden naar maritieme veiligheidsoperaties. De zeemacht moest zichzelf traditionele marinetaken als smokkel- en piraterijbestrijding opnieuw aanleren. Tijdens haar deelname aan de antipiraterijmissies nabij Somalië (2008-2017) ontwikkelde de KM een operatieconcept dat opvallende overeenkomsten vertoonde met de werkwijze tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949), ruim een halve eeuw eerder.

*Zr.Ms. Johan de Witt neemt deel aan Atalanta,
de antipiraterijmissie van de EU*

FOTO MCD, GERBAN VAN ES

De doctrinepublicatie *Grondslagen voor het Maritieme Optreden* uit 2014 definieert maritieme veiligheidsoperaties (Maritime Security Operations, MSO) als ‘activiteiten die gericht zijn tegen doorgaans civiele actoren die de afspraken over het gebruik van de zee schenden’.¹ Het gaat dan bijvoorbeeld om de bestrijding van drugs- en wapensmokkel, mensenhandel, illegale migratie, piraterij, (maritiem) terrorisme en gewapend extremisme en de handhaving van blokkades of internationaal gesanctioneerde embargo’s. Vaak gaan dergelijke operaties gepaard met een verschuiving van het aandachtsgebied van volle zee (*blue water*) naar de kustwateren (*brown water*), waarbij nationale zeestrijdkrachten veelal fungeren als een internationale politiemacht.

Alhoewel de bovenstaande terminologie voortkomt uit recente doctrinevorming voert de Koninklijke Marine al eeuwenlang maritieme veiligheidsoperaties *avant la lettre* uit, van de strijd tegen Duinkerker kapers in de zeventiende eeuw tot de huidige antidrugsmokkeloperaties in het Caribisch gebied. De geschiedenis van de Nederlandse zeemacht kent periodes waarin de vloot specifiek op deze taken toegerust was, maar ook tijdspannes waarin de nadruk lag op ‘reguliere’ oorlogsvoering, met interstatelijke vlootconfrontaties op volle zee. Soms raakte daarbij de expertise op het gebied van MSO op de achtergrond. Zo geschiedde ook na afloop van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949), toen kleinere patrouillevaartuigen werden afgedankt en de focus verschoof naar *blue water*-vlootoptreden in NAVO-verband.

Dit artikel zet een aantal opvallende gelijkenissen uiteen tussen het ‘politieele’ optreden van de Koninklijke Marine gedurende de onafhankelijkheidsstrijd in Indonesië en de inzet van amfibische transportschepen tijdens antipiraterijoperaties rond de Hoorn van Afrika. Ondanks de grote verschillen in geografische en geopolitieke context kwam de Nederlandse zeemacht ‘per toeval’ weer uit bij een vergelijkbare werkwijze voor maritieme veiligheidsoperaties in een *brown water*-context. Dit artikel benadrukt daarmee het belang van behoud van historische kennis over operationele concepten uit het verleden.

Eerst komt de ontwikkeling van een maritiem patrouillenetwerk tijdens de oorlog in Indonesië aan bod. Vervolgens gaat het artikel in op de ‘terugkeer’ naar maritieme veiligheidsoperaties na afloop van de Koude Oorlog en de ‘nieuwe’ werkwijze die de marine ontwikkelde tijdens antipiraterijoperaties nabij Somalië.

* Martin Hoekstra is wetenschappelijk medewerker bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

1 Ministerie van Defensie, *Grondslagen van het Maritieme Optreden. Nederlandse maritiem-militaire doctrine* (Den Helder, 2014) 340.

Viceadmiraal Albertus Samuel Pinke (midden)

FOTO BEELDBANK NIMH

Machtvacuüm in Indië

De Tweede Wereldoorlog liep in Nederlands-Indië vrijwel direct over in een nieuw gewapend conflict. Op 17 augustus 1945 – slechts twee dagen na de Japanse overgave – riep Soekarno de onafhankelijkheid uit van de Republiek Indonesië. De Nederlandse regering accepteerde deze proclamatie van autonomie geenszins en probeerde nog vier jaar lang tevergeefs met militaire aanwezigheid de Indonesische revolutie een halt toe te roepen.

De marine had na de Tweede Wereldoorlog bijna twee jaar nodig om haar aanwezigheid in de Oost weer op te bouwen. Alhoewel de zeemacht van de Republiek Indonesië (de Angkatan Laet

Republik Indonesia, ALRI) weinig tot niets voorstelde, waren er in die wederopbouwjaren grote zorgen over de algemene veiligheids-situatie op zee. Na de Japanse overgave was er in de wateren rond Java en Sumatra een machtsvacuüm ontstaan, waarin zeeroof en smokkel vrijwel ongehinderd konden opbloeien. Toen viceadmiraal Albertus Samuel Pinke in januari 1946 aantrad als Commandant Zeemacht in Nederlands-Indië (CZMNI) had de vlootvoogd nauwelijks geschikte middelen tot zijn beschikking om enige vorm van controle op zee te handhaven. Direct na afloop van de Tweede Wereldoorlog bevonden zich voornamelijk kruisers, torpedobootjagers en onderzeeboten in Azië, sloopstypen die slecht toegerust waren op de controle van het lokale scheepsverkeer in ondiepere kustwateren.²

De uitgebreide smokkelhandel tussen het door de Republiek gecontroleerde gebied op Java en

² R.E. van Holst Pellekaan en I.C. de Regt, *Operaties in de Oost. De Koninklijke Marine in de Indische archipel (1945–1951)* (Amsterdam, De Bataafsche Leeuw, 2003) 31-32.

Sumatra enerzijds en het Maleisische schiereiland en Singapore anderzijds baarde de viceadmiraal de meeste zorgen. In Indonesië lagen nog grote vooroorlogse voorraden van ‘Nederlandse’ ondernemingsproducten – zoals rubber, suiker en thee – opgeslagen. De Republiek probeerde deze producten aan de overkant van Straat Malakka te ruilen tegen wapens om de onafhankelijkheidsstrijd mee voort te zetten. Zo bracht het vrachtschip *Mariam Bee* in september 1946 1.400 Lee Enfield-geweren, zes stukken luchtdoelgeschut, een complete uitrusting voor een veldkeuken en een veldhospitaal – inclusief operatiegereedschap en een röntgenapparaat – helmen, uniformen en schoenen naar de Republikeinse havenstad Tegal. Hiermee kon een geheel Republikeins bataljon worden uitgerust.³

De marine kon hier tot december 1946 weinig tegenoverstellen. Naast de praktische beperkingen aan de patrouillevloot stond de zeemacht in het westen van de archipel onder curatele van het geallieerde (Britse) opperbevel over Java en Sumatra. Pinke – die een volledige blokkade van de Republikeinse kusten voor ogen had – kon zijn vloot daarom niet naar eigen inzicht inzetten. Zo vond de Britse regering dat het optreden van de Koninklijke Marine de rijstleveranciers van de Republiek naar Brits-Indië hinderde, waarna de marineschepen een verbod kregen om binnen 10 of 25 zeemijlen van een aantal belangrijke Javaanse havens (waaronder Tegal) te patrouilleren.⁴

Politionele taken voor een nieuwe vloot

Direct na het vertrek van de Britten in december 1946 dirigeerde Pinke zijn schepen naar de kusten van Java, zodat de zeemacht de wapenhandel aldaar aan banden kon leggen en infiltraties van Republikeinse strijders en propagandisten richting het oosten van de archipel bij de bron kon blokkeren. Om de smokkelpraktijken tegen te gaan, drong de viceadmiraal aan op de opbouw van een geheel nieuwe patrouillevloot. Deze schepen dienden als een soort kustwacht of douane het in- en uitgaande zeeverkeer te controleren.

Het was vooral te danken aan de fanatieke inzet van de CZMNI dat de marine in Indonesië zo nadrukkelijk optrad tegen politieke infiltranten, zeerovers en smokkelaars. De vlootvoogd – fel tegenstander van elke vorm van Indonesische zelfstandigheid – pleitte voor volledige ‘heerschappij op zee’, om de opstand van ‘terroristen’ zo ‘ter zee te wurgen’.⁵ Het Ministerie van Marine in Den Haag dacht daar anders over. Het zag het optreden tegen smokkelaars en piraten als een politionele taak die moest worden vervuld door het Indische Departement van Scheepvaart, met de Gouvernementsmarine als uitvoerend orgaan. Voor de Tweede Wereldoorlog bestond deze taakverdeling tussen politioneel optreden in de territoriale wateren van Nederlands-Indië (Gouvernementsmarine) en de militaire verdediging van de archipel (Koninklijke Marine) immers ook al.

De Gouvernementsmarine was na de Tweede Wereldoorlog echter lange tijd niet tegen deze taak opgewassen. Via het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen wist Pinke, over het hoofd van zijn eigen ministers, verschillende malen grote bezuinigingen op zijn vloot in de Oost tegen te houden.⁶ Zodoende bleef de marine gedurende de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd als politionele zeemacht fungeren. Daarbij kon de marine wel teruggrijpen op de ervaringen van haar zusterorganisatie uit het koloniale verleden. Die leerden dat voor de patrouillegang in de archipel het beste kleinere vaartuigen met geringe diepgang en een behoorlijke snelheid gebruikt konden worden. Deze schepen waren in staat om dicht onder de kust te opereren, indien nodig ondersteund door grotere commandoschepen.

3 Suryono Darusman, *Singapore and the Indonesian Revolution, 1945-50. Recollections of Suryono Darusman* (Singapore, Institute of South Asian Studies, 1992) 26-27.

4 G. Teitler, *Vlootvoogd in de knel. Vice-admiraal A.S. Pinke tussen de marinestaf, Indië en de Indonesische revolutie* (Assen, Van Gorcum, 1993) 72-73.

5 Nationaal Archief te Den Haag (NA), Archief A.S. Pinke (toegangsnummer 2.21.130), inv.nr. 43, Memoires.

6 NA, Archief van de Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering (toegangsnummer 2.10.14), inv.nr. 4438, Briefwisseling tussen de ministers van Overzeese Gebiedsdelen en Marine en de gouverneur-generaal; Teitler, *Vlootvoogd in de knel*, 83-85, 127, 166.

Voor die laatste taak nam de marine in 1946 acht korvetten over van de Australische marine. Daarnaast werd de mijnenveger Hr.Ms. Abraham Crijnsen omgebouwd tot korvet. Dit kleinere type oorlogsschip was uitstekend geschikt om de snellere blokkadebrekers te onderscheppen, terwijl het als moederschip kon dienen voor kleinere patrouilleschepen die de lokale prauwen aan controles onderwierpen. De korvetten vormden zo de kern van het controlestelsel.⁷

In april volgde de aankoop van een viertal patrouilleboten uit Singapore, die werden omgedoopt tot Hr.Ms. RP 101 tot en met RP 104, waarbij de aanduiding RP stond voor Regionaal Patrouillevaartuig. Het ging hierbij om zogenaamde Harbour Defense Motor Launches

(HDML's), tweemotorige houten schepen die tijdens de Tweede Wereldoorlog waren ontworpen voor de verdediging van haveningangen. Het scheepstype bleek dankzij de beperkte diepgang uitstekend geschikt voor de patrouilledienst te midden van het drukke lokale scheepsverkeer in de ondiepe kustwateren van de archipel. Tussen juli 1946 en februari 1947 kwamen vanuit Australië nog veertien van deze schepen, waardoor de RP-vloot vanaf het voorjaar van 1947 uit achttien HDML's bestond.⁸

Daarnaast kreeg de marine dat jaar achttien landingsvaartuigen (of zogenoemde Higginsboten) in bruikleen van het Nederlands-Indische gouvernement. Dankzij de platte onderkant kon deze stalen boot nog dicht onder de kusten opereren, wat ze uitermate bruikbaar maakte voor patrouilles langs de dichtbegroeide kusten van Sumatra. De schepen van de Higgins Boat Company hadden in de Tweede Wereldoorlog niet voor niets naam gemaakt als landingsvaartuig tijdens de landingen in Normandië en

7 NA, Archief A.S. Pinke, Memoires.

8 Van Holst Pellekaan en De Regt, *Operaties in de Oost*, 82.

De korvet Hr.Ms. Batjan. Korvetten vormden de kern van het controlesysteem in de Indische wateren

FOTO BEELDBANK NIMH

Italië – een taak die ze in Indonesië soms ook kregen toegeschoven. Het vaartuig was overigens berucht omdat het nogal gevoelig was voor de deining. Door de beroerde ligging en beperkte omvang werd het bootje vaak omschreven als een ‘wastobbe’ of ‘notendopje’. De Higginsboten kwamen in de loop van 1947 in de vaart als Hr Ms. RP 119 tot en met RP 136.⁹

Patrouilles in Straat Malakka

Een echte doorbraak voor de ‘blokkade van Pinke’ kwam er tijdens Operatie Product (de zogenaamde Eerste Politionele Actie, die liep van 21 juli tot 5 augustus 1947).¹⁰ Tot dan toe had de marine onvoldoende materieel en personeel om de levendige smokkelhandel tussen Sumatra en het Maleisische schiereiland aan banden te leggen. Tijdens het militaire offensief vielen vrijwel alle belangrijke Republikeinse havens op Java in Nederlandse handen. Daarnaast werden de meeste economische wingewesten op dit eiland veroverd op de Republiek. De jonge Indonesische staat raakte op Java daarmee in één klap de toegang tot de zee én de herkomstgebieden van de ondernemingsproducten grotendeels kwijt. Pinke kon zodoende na afloop van de Eerste Politionele Actie zijn patrouilleschepen naar Straat Malakka dirigeren. Hier ontstond een felle strijd tussen de Nederlandse zeemacht en een zeer gevarieerde smokkelaarsvloot.¹¹

Voor de patrouilles in Straat Malakka waren gewoonlijk tien tot twaalf kleinere patrouillevaartuigen beschikbaar, die werden verdeeld over de marinesteunpunten te Belawan in Noord-Sumatra en Tanjung Uban, gelegen op de Riau-eilanden nabij Singapore. Daarnaast patrouilleerden daar te allen tijde ten minste twee korvetten. Om de Republikeinse sea lines of communication tussen Sumatra en Java stil te leggen, opereerden er nog eens vier RP-boten in Straat Sunda vanuit Tanjung Priok, de haven van Jakarta. Te Belawan was tevens een Catalinavliegboot van de Marine Luchtvaartdienst (MLD) gestationeerd die dagelijks een vlucht maakte over de patrouillegebieden langs de oostkust van Sumatra.¹²

Van een waterdichte blokkade – zoals Pinke die nastreefde – was geen sprake. Met maximaal twaalf RP-vaartuigen en twee korvetten was het onmogelijk om de gehele (Oost-)Sumatraanse kustlijn te bewaken. De geografische omstandigheden in deze zeestraat vroegen om een andere aanpak dan rond Java, waar het blokkeren van de havensteden voldoende resultaat opleverde. De dichtbegroeide Sumatraanse oostkust herbergde vele krekten, riviertjes en inhammen, waar smokkelschepen zich konden verschuilen. Tussen Singapore en Sumatra lagen bovendien de Riau-eilanden die als natuurlijke schuilplaatsen dienden en uitnodigden tot verschillende onvoorspelbare vaarroutes. De marine moest daarbij een zeer lange kustlijn bewaken, terwijl de oversteek van het Maleisisch schiereiland naar Sumatra – tussen de 30 en 50 zeemijlen – in de nachtelijke uren kon worden volbracht. Ook Pinke moest toegeven dat het door materieelgebrek niet haalbaar was om voor elke kreek en elke riviermond een bewakingsvaartuig te leggen, ‘zodat onontdekt binnenlopen voor de smokkelaar altijd kansrijk bleef’.¹³

Een gedegen patrouillesysteem

Om de kansen voor de smokkelaars zo klein mogelijk te maken, maakte de patrouillevloot gebruik van een beproefd ‘operationeel concept’ uit de koloniale tijd. De smokkelaars hadden twee hoofd tactieken: het aftroeven van de blokkadeschepen op snelheid met speciale smokkelspeedboten, of het verbergen van smokkelwaar op lokale handels- of vissersschepen. De marine moest dus het lokale scheepvaartverkeer aan systematische controle onderwerpen en tegelijkertijd bedacht zijn op – meestal nachtelijke – in- of uitlooppogingen van snelle smokkelvaartuigen.

9 Chris Mark (red.), *De KVD (De Kleine Vaartuigen Dienst)* ([z.p.] 2005) 67-68.

10 Politionele Actie is een eufemistische benaming voor de twee militaire offensieven van Nederlandse zijde tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. De Eerste Politionele Actie – ‘Operatie Product’ – duurde van 21 juli tot 5 augustus 1947, de Tweede Politionele Actie – ‘Operatie Kraai’ – van 19 december 1948 tot 5 januari 1949.

11 NA, Archief A.S. Pinke, Memoires.

12 Van Holst Pellekaan en De Regt, *Operaties in de Oost*, 297; Mark, *De KVD*, 70-78.

13 NA, Archief A.S. Pinke, Memoires.

Daartegenover stond dat de vlootvoogd vanaf de Eerste Politionele Actie de territoriale wateren rondom de Republikeinse gebieden als verboden vaargebied had aangemerkt. Alleen schepen met een bijzondere vaarvergunning en de plaatselijke visserij waren hiervan uitgezonderd. De marine kon zo elk handelsschip dat zonder vergunning in de driemijlszone voer direct in beslag nemen. Door de strenge regelgeving kwam het doorgaans drukke scheepvaartverkeer in Straat Malakka vrijwel tot stilstand, wat de controle aanzienlijk vereenvoudigde.¹⁴

De vlootvoogd besloot dat de zeemacht zich moest richten op het bewaken van de rivier- en kreekmondingen, waarbij de controle op het uitlopende zeeverkeer de hoogste prioriteit genoot. Zijn redenering was, dat wanneer de marine de uitvaart van de smokkelschepen – en daarmee de uitvoer van ondernemingsproducten – aan banden legde, de smokkelaars

ook geen middelen hadden om in Singapore of een Maleisische haven wapentuig aan te schaffen. Daarnaast zorgde de constante aanwezigheid dicht onder de kust ervoor dat de marine gemakkelijker inlichtingen kon verzamelen over de belangrijkste smokkelroutes door observatie van de kuststroken, contacten met lokale vissers en ondervraging van verdachte smokkelaars.

In de praktijk betekende dit dat de kleine vaartuigen de opdracht kregen om zeer dicht onder de kust te patrouilleren en daar één of meerdere uitloperoutes te bewaken. Aan de RP-vloot – die vanwege het eigenzinnige optreden van de viceadmiraal in marinekringen bekend stond als de ‘Rederij Pinke’ – kleefden echter steevast enkele tekortkomingen. Zo misten de landingsvaartuigen de snelheid om speedboten te achterhalen. Het grootste euvel was nog dat de schepen lange tijd niet de beschikking hadden over een radarsysteem. Dit was met name nadelig tijdens patrouilles langs de met oerwoud overwoekerde riviermondingen en gedurende nachtelijke operaties. Ondanks herhaaldelijk aandringen van Pinke kwamen pas

14 Ibidem; A.S. Pinke, ‘De maatregelen in verband met het zeeverkeer in de Indonesische wateren 1946-1949’, in: *Marineblad* 60 (1950), 992-1011.

15 Van Holst Pellekaan en De Regt, *Operaties in de Oost*, 207; NA, Archief A.S. Pinke, Memoires.

Een Harbour Defense Motor Launch (HDML). Wanneer een HDML een smokkelschip in beslag nam, werd dat schip meestal overgedragen aan een korvet

FOTO BEELDBANK NIMH

in de loop van 1949 radars beschikbaar voor de kleine patrouillevaartuigen.¹⁵

Hier was een belangrijke rol weggelegd voor de korvetten. Zij fungeerden – voorzien van een radar – als commando- en bevoorradingschip voor de nabijgelegen RP-schepen. De korvetten opereerden iets verder uit de kust dan de kleine patrouillevaartuigen. Ze konden worden opgeroepen door RP-boten om assistentie te verlenen als zij vanaf de kust onder vuur werden genomen – korvetten waren met een 10,2 cm-kanon en verschillende boordmitrailleurs zwaarder bewapend – en verleenden assistentie als een vlugge smokkelaar dreigde te ontglippen. Daarnaast voorzagen ze de patrouillebootjes van verversingen van voedsel en drinkwater, zodat een RP langer achtereen op zee kon blijven. Wanneer een HDML of Higginsboot een of meerdere smokkelschepen in beslag had genomen, werden ze meestal overgedragen aan een korvet. Om de RP's en korvetten te ontlasten, nam de marine hiervoor op termijn ook een aantal kleine sleepbootjes in dienst.¹⁶

Zo moesten opeenvolgende RP-vaartuigen tussen 3 augustus en 25 oktober 1947 de kust van de Sumatraanse regio Jambi en de monding van de Indragirivier bewaken. Dit gebied had vier mogelijke aan- en uitlooproutes. Een RP-boot kon hiervan slechts één riviermonding tegelijk bewaken. Zij kregen daarom steun van de korvet Hr.Ms. Abraham Crijnssen. Deze oorlogsbodem had een radar en stuurde het patrouillevaartuig aan als er verdachte bewegingen werden waargenomen. Zelf bleef het schip iets verder uit de kust om overzicht te houden over het gehele patrouillegebied. Daarnaast stelde de Abraham Crijnssen nu en dan haar sloep ter beschikking om een tweede riviermonding te bewaken. Verder voorzag de dagelijkse observatievlucht van een MLD-Catalina de schepen van informatie over de scheepsbewegingen. Wanneer het RP-vaartuig een verdachte prauw aanhield, droeg het de smokkelboot over aan de korvet.¹⁷

Hoewel het onmogelijk was om een permanente bewaking van alle krekens en riviermondingen te verzorgen, kon de Nederlandse zeemacht het de smokkelaars met een gedegen patrouillesysteem

zeer lastig maken. Zo ontstond er een felle en geslepen strijd tussen de smokkelaars en de patrouilledienst, die zich niet zelden 's nachts afspeelde. De smokkelaars maakten daarbij gebruik van lokschepen, zodat zij zelf elders de oversteek konden maken. Andersom legden de RP-schepen hinderlagen waarbij het bewakingsvaartuig geblindeld ('s nachts) of verschanst in de oerwoudrand (overdag) gecamoufleerd bleef wachten tot een smokkelschip met een vals gevoel van veiligheid een uitbraak waagde uit een van de krekens of riviermondingen.¹⁸

Volgens de Singaporese historicus Yong Mun Cheong – die zich verdiepte in de Republikeinse handel – mislukte het grootste deel van de pogingen om de Nederlandse blokkade te doorbreken.¹⁹ Na verloop van tijd dunde de smokkelvloot steeds verder uit. Zo verloor een beruchte en in eerste instantie succesvolle speedbootorganisatie uiteindelijk zes van de zeven vaartuigen aan de marine. De Republikeinse strijdkrachten kampten met een constant tekort aan wapens, vervoers- en verbindingsmiddelen, uniformen en geneeskundige benodigdheden. Het beproefde operatieconcept van de marine bleek een effectief 'wurgmiddel'. De patrouillevloot van Pinke speelde zodoende waarschijnlijk een onderschatte rol in het militaire succes van Operatie Kraai (de Tweede Politie Actie), waarbij delen van Sumatra op de Republiek werden veroverd. Ook de inwoners van de Republiek ondervonden de gevolgen van de succesvolle aanpak van de Nederlandse zeemacht. Het is waarschijnlijk dat door de grote schaarste die ontstond van voedsel, kleding en medicijnen, slachtoffers zijn gevallen onder de burgerbevolking.²⁰

16 Mark, *De KVD*, 32, 74.

17 Van Holst Pellekaan en De Regt, *Operaties in de Oost*, 227.

18 Zie voor de verscheidene scheepsjournalen van RP-boten NA, Archief van Scheepsjournalen van het Ministerie van Marine (toegangsnummer 2.12.03), inv.nrs. 3720–3722, 3734–3736, 3740, 3818.

19 Yong Mun Cheong, 'Indonesia's Singapore Connection, 1945–48', Paper gepresenteerd op de Konferensi Internasional Revolusi Nasional (Jakarta 1995), 18.

20 Martin Hoekstra, 'De Republiek in een wurggreep? De Nederlandse marineblokkade tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945–1949)', in: *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis* 38 (2019) (2) 60–64; Ben Bouman, *Ieder voor zich en de Republiek voor ons allen. De logistiek achter de Indonesische Revolutie* (Amsterdam, Boom, 2006).

De vlootvoogd besloot dat de zeemacht zich moest richten op het bewaken van de rivier- en kreekmondingen, waarbij de controle op het uitlopende zeeverkeer de hoogste prioriteit genoot

FOTO BEELDBANK NIMH

Van boardings naar antipiraterij

Ondanks het relatieve (maritiem-)militaire succes bleek het behoud van Nederlands-Indië uiteindelijk politiek onhoudbaar. Na een strijd van ruim vier jaar tekenden de regeringen van Nederland en Indonesië op 27 december 1949 de soevereiniteitsoverdracht. De Koninklijke Marine dankte daarna het grootste deel van het kleine materieel af. Voor haar deelname aan de zeeblokkade tijdens de Korea-oorlog (1950-1955) zond de marine grotere oorlogsbodems. Nadat in 1962 ook Nederlands-Nieuw-Guinea werd opgegeven, richtte de zeemacht zich voor langere tijd op blue water-vlootoptreden in NAVO-verband.

Na afloop van de Koude Oorlog kwam de Nederlandse zeemacht al vrij snel weer in aanraking met maritieme veiligheidsoperaties. Zo nam de marine vanaf de jaren negentig deel aan embargo-eskaders van de NAVO en de WEU in de Adriatische Zee (1992-1996) en de geallieerde Multinational Interception Force in de Perzische Golf (1996-2000) ter controle van de internationale embargo's tegen Joegoslavische deelstaten en Irak. Tijdens de embargo-operaties ontwikkelde de vloot in samenwerking met de maritieme special forces van het Korps Mariniers een operatieconcept voor zogenaamde *opposed boardings*. Aan boord van de Nederlandse fregatten kwam een zes koppig *guard team* van de Bijzondere Bijstandseenheid Mariniers (BBE-M).²¹ Bij het controleren van een vrachtschip traden de zwaarbewapende special forces per helikopter of Rigid Hull Inflatable Boat (RHIB) als eerste aan boord om het schip veilig te stellen. Vervolgens kon een gespecialiseerde zoekploeg van vlootpersoneel veilig de vracht

21 In 2005 is de BBE-M omgedoopt tot de Unit Interventie Mariniers (UIM) en vervolgens in 2013 tot het M-Squadron van de *Netherlands Maritime Special Operations Forces* (NLMARSOF).

inspecteren. Deze operatiewijze werkte over het algemeen uitstekend voor maritieme interdictie-operaties (MIO) in relatief afgesloten zeegebieden.²²

Vanaf januari 2002 tot april 2006 leverde de marine een bijdrage aan deeloperatie Sea Dragon, de maritieme component van Operatie Enduring Freedom. In de nasleep van de aanslagen van 11 september 2001 werd een omvangrijke internationale taakgroep de (Combined Taskforce 150, CTF-150) in het leven geroepen om internationale terroristische organisaties de toegang tot de zee te ontzeggen en mogelijke aanslagen op en vanuit zee af te wenden. Het enorme operatiegebied van Sea Dragon omvatte de Rode Zee, de Golf van Aden, de Golf van Oman, de Perzische Golf, de Arabische Zee en het noordelijke deel van de Indische Oceaan. De zoektocht naar terroristische activiteiten op zee leverde weinig concrete resultaten op. Wel kwamen de marineschepen tijdens de patrouillegang regelmatig in aanraking met de gevolgen van andere vormen van maritieme criminaliteit, zoals illegale visserij, drugs-smokkel, mensenhandel en de vanaf 2005 hevig opbloeiende Somalische piraterij.²³

Piratenjacht nabij Somalië

Vanaf 2005 nam het aantal aanvallen van Somalische piraten sterk toe. De zeerovers werden bovendien steeds gewelddadiger en vielen in juni en oktober vrachtschepen van het World Food Programme (WFP) aan, die met humanitaire hulpgoederen op weg waren naar Somalië. De deelnemende landen aan CTF-150 besloten vervolgens om piraterijbestrijding in het mandaat van Sea Dragon op te nemen. Door een burgeroorlog in Somalië vonden er in 2006 tijdelijk minder aanvallen van Somalische piraten plaats, maar het fenomeen keerde een jaar later in alle hevigheid terug. Het International Maritime Bureau (IMB) telde in 2008 zelfs 111 incidenten, waaronder 42 succesvolle kapingen.²⁴ Bovendien bleven de Somalische piraten voedseltransporten van het WFP teisteren, waardoor de noodhulp aan het door hongersnood geplaagde land stil kwam te

liggen. In navolging van de Franse en Deense marine bood de marine in 2008 tweemaal een fregat (Hr.Ms. Evertsen en De Ruyter) aan om de WFP-transporten te escorteren.²⁵

De explosieve stijging van het aantal piraten-aanvallen bracht de internationale gemeenschap in beweging. De VN-Veiligheidsraad nam in december 2008 resolutie 1846 aan, waarin de raad lidstaten oproep om de piraterij nabij Somalië actief te bestrijden. Daartoe bepaalde de Veiligheidsraad ook dat marineschepen voortaan mochten optreden binnen de Somalische territoriale wateren. Zowel de Europese Unie als de NAVO gaf gehoor aan deze oproep. In 2008 nam de EU het voortouw met Operatie Atalanta, waarna het Noord-Atlantische bondgenootschap volgde met operaties Allied Provider (2008) en Allied Protector (2009). In augustus 2009 werd de NAVO-bijdrage omgedoopt tot de langlopende antipiraterijoperatie Ocean Shield.

FOTO EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE

Boarding van een piratenschip. De Pirate Action Groups maakten op open zee gebruik van moederschepen van waaruit de zeerovers snelle aanvalsskiffs lanceerden

- 22 Anselm J. van der Peet, *Out-of-area. De Koninklijke Marine en multinationale vlootoperaties 1945-2001* (Franeker, Wijnens, 2016) 401-403.
- 23 Kamerstuk 29521, nr. 33, 'Eindevaluatie CTF 150. 12 dec 2005 - 24 apr 2006', 12 september 2006, 5-19.
- 24 International Commercial Crime Services (ICC), 'Pirate attacks off Somalia already surpass 2008 figures' (z.j.).
- 25 Kamerstuk 29251, nr. 85, 'Eindevaluatie inzet Hr.Ms. Evertsen voor escorte van World Food Program zeetransporten nabij Somalië, 17 maart - 30 juni 2008', 23 september 2008; Kamerstuk 29251, nr. 107, 'Eindevaluatie inzet Hr.Ms. De Ruyter voor escorte van World Food Programme zeetransporten nabij Somalië, 22 oktober - 22 december 2008', 20 mei 2009.

In het voorjaar van 2009 besloot de Nederlandse regering om deel te nemen aan de NAVO-operatie Allied Protector. Vanaf dat moment droeg de marine afwisselend bij aan de eskaders van de EU en de NAVO. In totaal zond de marine tussen maart 2009 en november 2017 22 oppervlakteschepen naar de wateren rond de Hoorn van Afrika om de piraterij aan banden te leggen. De insteek van Atalanta en Allied Protector/Ocean Shield was in eerste instantie defensief. De vlootverbanden escorteerden koopvaardij-schepen door de International Recommended Transit Corridor (IRTC) en moesten de piraten met hun aanwezigheid afschrikken.²⁶

Voor de eerste drie uitzendingen in het kader van de antipiraterijoperaties zond de marine fregatten (Hr.Ms. De Zeven Provinciën, Evertsen en Tromp) met een team van maritieme special forces, conform het beproefde MIO-concept. Bij elke uitzending verschoof de aandacht steeds verder van het escorteren van koopvaarders (defensief) naar het actief opsporen en aanhouden van piraten en het vernietigen van hun schepen (offensief). Het boardingconcept met

MARSOF-operators was daarbij wederom succesvol, maar het bleef dweilen met de kraan open. Zolang de structurele problemen op het Somalische vasteland die ten grondslag lagen aan de piraterij niet waren opgelost en de piraten toegang hadden tot de zee, bleven de zeerovers actief. Om de internationale eskaders te ontlopen, verplaatsten zij het operatiegebied van het Somalische kustgebied naar open zee, tot ver in de Arabische Zee en het noordelijke deel van de Indische Oceaan.²⁷

Een 'nieuw' concept?

Dankzij een speling van het lot kwam er in april 2010 een nieuw operatieconcept tot stand, dat sterke gelijkenissen toonde met het optreden van de marine in Indonesië, meer dan 60 jaar eerder. In het tweede kwartaal van 2010 was er voor de Nederlandse deelname aan Atalanta geen fregat beschikbaar. De keuze viel daarom op het uitzenden van het amfibisch transportschip Hr.Ms. Johan de Witt. Dit Landing Platform Dock (LPD) voldeed aan alle operationele eisen voor de uitvoering van de verschillende taken binnen Atalanta. Zo was het schip in staat om WFP-transporten en koopvaardij-schepen te escorteren en kon de Johan de Witt boardings

26 Arthur ten Cate, Sven Maaskant, Jaus Müller en Quirijn van der Vegt, *Over grenzen. Het Korps Mariniers na de val van de Muur, 1989-2015* (Amsterdam, Boom, 2015) 313.

27 Ten Cate et al, *Over grenzen*, 313-316.

uitvoeren met de boordhelikopter en RHIB's. Het LPD had bovendien specifieke capaciteiten die het aan het EU-eskader kon toevoegen, zoals een Role 2-medische voorziening.²⁸

Enkele maanden voor de uitzending bleek dat het Defensie Helikopter Commando (DHC) geen boordhelikopter ter beschikking kon stellen aan de Johan de Witt. Dit beperkte de operationele reikwijdte van de oorlogsbodem aanzienlijk. Het dwong commandant kapitein-ter-zee B.J.W. Bekkering om met zijn staf een nieuwe werkwijze te ontwikkelen. Een jaar eerder had het LPD in het kader van het Africa Partnership Station meegewerkt aan de opbouw van de regionale capaciteiten voor maritieme veiligheid in West-Afrika. 'De landingsvaartuigen vervulden een cruciale rol in een gebied waar gangbare havens geen regel zijn. Daarnaast bleken ze goed te voldoen bij kustpatrouilles. De Johan de Witt fungeerde als spin in het web', schreef Bekkering daarover in het *Marineblad*.²⁹

Met deze ervaring op zak besloot de commandant de afwezigheid van helikoptercapaciteit op te vangen door de inzet van vier LCVP's (Landing Craft Vehicle Personnels) en twee LCU's (Landing Craft Utilities) als vooruitgeschoven posten. Deze zes landingsvaartuigen vormden twee

zogenaamde Afloat Forward Operating Bases (AFOB's), elk bemand door ruim dertig mariniers van de 1e Bootcompagnie. De landingsvaartuigen konden meerdere dagen achtereen zelfstandig patrouilles uitvoeren en waren in staat om tot zeer dicht onder de kust te opereren.³⁰

Met het oog op deze specifieke inzetmethode kreeg de Johan de Witt een patrouillegebied aangewezen langs de langgerekte oostkust van Somalië. Door vanuit de AFOB's actief contact te zoeken met de lokale bevolking en de kust continu onder observatie te houden, verkreeg de marine een beter inlichtingenbeeld van de zeeroversorganisatie op het land. In het operatiegebied bleken twee logistieke piratenkampen te zijn bij de plaatsen Hobyo en Haradeera. Hier boden rotsformaties voor de kust een beschutte plek om de moederschepen van de Pirate Action Groups (PAG) bij laag water uit te rusten. De

28 Kamerstuk 29521, nr. 124, 'Brief van de ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en voor Ontwikkelingssamenwerking inzake verlenging van de Nederlandse bijdrage aan de EU-operatie Atalanta', 13 november 2009 (inclusief lijst van vragen en antwoorden van 14 december 2009).

29 KTZ B.W.J. Bekkering, 'Piraten en partners: Hr.Ms. Johan de Witt in Operatie Atalanta', in: *Marineblad* 121 (2011) (1) 9.

30 Kamerstuk 29521, nr. 160, 'Eindevaluatie inzet Hr.Ms. Tromp en Hr.Ms. Johan de Witt in operatie "Atalanta" voor de kust van Somalië, 17 februari – 29 juni 2010', 7 januari 2011.

Langs de kust van Somalië posteerde Zr.Ms. Johan de Witt als 'moederschip' in het midden om steun te kunnen verlenen aan vooruitgeschoven posten

FOTO MCD, GERBEN VAN ES

whalers waren met zestien 200-litervaten met brandstof namelijk te zwaarbeladen om van het strand te trekken.³¹

Dankzij de inzet van de AFOB's kon de Johan de Witt beide kampen – die 70 zeemijlen uit elkaar lagen – voor langere tijd van het 'jachtgebied' op zee isoleren. De landingsvaartuigen blokkeerden de aanlooproutes en vergaarden inlichtingen over de logistieke werkwijze van de piraten. Het amfibisch transportschip posteerde als 'moederschip' in het midden om aan beide vooruitgeschoven posten steun te kunnen verlenen. De patrouilles leverden resultaat op. De piraten durfden niet uit te varen en zagen zo geen kans om PAG's te vormen op zee. De landingsvaartuigen hielden de blokkade met succes aan tot de Johan de Witt vlak voor de start van het moessonseizoen een WFP-escorte kreeg toegewezen.³²

Na een periode van escortewerk kreeg het LPD een patrouillegebied toebedeeld in de Golf van Aden. Hier opereerden de piraten meestal zonder moederschip, omdat de IRTC binnen schootsafstand van de kust lag. Veelal deden de piraten zich voor als vissers en wachtten ze op een kans om met hun snelle skiff een voorbijvarende koopvaarder aan te vallen. De aanvalsskiffs konden bovendien vanuit de vele dorpjes overal op de uitgestrekte stranden worden bevoorrad. Toch bleek ook hier het blokkeren van de kust een effectieve methode om de piraterij te onderdrukken. Door inzet van de AFOB's – met de Johan de Witt in het midden – kon langs een kuststrook van bijna 50 zeemijlen gepatrouilleerd worden.³³ De mariniers voerden operaties uit om de piraterij af te schrikken en te verstoren (*deter-* en *disrupt-taken*), doorzochten verdachte schepen en hielden via *friendly approaches* – waarbij ook medische hulp werd

geboden – continu contact met lokale vissers en dorpsoudsten. Deze interacties vergrootten het draagvlak van de antipiraterijoperaties bij de bevolking en ondermijnden daarmee de bereidheid om de piraterij te steunen.³⁴

De 'Dutch approach' van de Johan de Witt resulteerde in een forse stijging van het aantal overgedragen verdachten. Bondgenoten in de strijd tegen piraterij namen de succesvolle werkwijze al snel over. De piraten voelden zich steeds meer in het nauw gedreven en stelden zich agressiever op. Bij een nieuwe inzet van een LPD – Hr.Ms. Rotterdam – in de tweede helft van 2012 namen de zeerovers de vooruitgeschoven kleine vaartuigen tweemaal onder vuur.³⁵ Waar de korvetten en Catalina's in Indië geregeld het boordkanon in stelling brachten om de RP-vaartuigen van dekkingsvuur te voorzien, boden nu het moederschip (met scherpschutters van het Korps Mariniers) en de boordhelikopter uitkomst. Nederlandse oorlogsbodems werkten vanaf 2011 bovendien met een versterkte boardingeenheid van maritieme special forces, aangevuld met 'Special Operations Capable'-getrainde mariniers.³⁶

Tussen 2010 en 2017 zond de marine vijfmaal een amfibisch transportschip naar de Hoorn van Afrika. Ook de Nederlandse fregatten die aan de antipiraterijoperaties deelnamen, opereerden na 2010 steeds vaker in de kuststreken om het uitvaren van de piraten te belemmeren. De boardingeenheid gebruikte RHIB's en de nieuwe Fast Raiding Interceptor and Special Forces Crafts (FRISC's) om tot dicht onder de kust te observeren en nauw contact te houden met de bevolking. Het succes van de antipiraterijaanpak had de zeerovers inmiddels tot kleinschaliger optreden gedwongen. De piraten vermengden zich onder het lokale scheepsverkeer en probeerden vermomd als vissers of handelaren de blokkade te ontlopen. Piratenschepen die door de mazen van het internationale patrouillenetwerk glipten, waren veelal gedwongen tot wanhoopsaanvallen met een enkele skiff of whaler.

Voor het opsporen van de piraten bleven de zogenaamde Intelligence, Surveillance and Reconnaissance-missies (ISR) vanuit de AFOB's of

31 Bekkering, 'Piraten en partners', 10.

32 Ibidem, 10-11.

33 Ibidem, 12.

34 Ten Cate et al., *Over grenzen*, 316.

35 Op 17 augustus 2012 trok een AFOB vuur vanaf de kust nabij Bandar Murcaayo. Drie maanden later, op 24 oktober, werden de RHIB's beschoten bij een *approach* van een *dhow* nabij het piratennest Hoby.

36 Ten Cate et al., *Over grenzen*, 316-322.

de versterkte boardingen eenheden van cruciaal belang. Ondersteund door de Scan Eagle (een onbemand verkenningsvliegtuig) en een toegevoegde inlichtingeneenheid vormden de heimelijke (en vaak nachtelijke) verkenningspatrouilles met de kleine vaartuigen en de frequente contacten met de lokale bevolking steeds meer de kern van de antipiraterijmissies.³⁷ In 2013 vonden er nog slechts negen (mislukte) aanvallen plaats. Vanaf dat moment deden zich alleen nog sporadisch incidenten voor. Desondanks bleef (en blijft) nog lange tijd waakzaamheid geboden totdat de aanpak van de achterliggende oorzaken op het Somalische achterland de voedingsbodem voor piraterij wegnam.

Tot slot

De inzet van de Nederlandse zeemacht in Straat Malakka gedurende de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog en de ‘nieuwe’ werkwijze van de LPD’s tijdens de antipiraterijoperaties kenden veel gelijkenissen. Ondanks de grote verschillen in tijdgeest, technologische mogelijkheden, geografische omstandigheden en geopolitieke (nationale tegenover internationale) context, bleek de inzet van landingsvaartuigen vanuit een moederschip een effectieve methode om een *reversed blockade* af te dwingen. In beide gevallen kwam de Koninklijke Marine uit een periode waarin de blue water-benadering centraal stond en moest zij in korte tijd een omslag maken naar een maritieme veiligheidsoperatie in kustwateren. De zeemacht had daarvoor enkele jaren de tijd nodig, maar kwam bewust (Pinke) of onbewust (Hr.Ms. Johan de Witt) tot de inzet van kleinere scheepstypes die – met steun van een zwaarder bewapend varend platform en *air assets* – tot dicht onder de kust patrouilles uitvoerden. Naast het controleren van het uitgaande scheepsverkeer speelden de landingsvaartuigen in beide conflicten een belangrijke rol bij het vergaren van inlichtingen door (nachtelijke) observatie en frequente contactmomenten met de lokale bevolking.

In beide gevallen hield de marine de piraten en smokkelaars op deze wijze zoveel mogelijk

FOTO MCD GERBEN VAN ES

Waar de korvetten en Catalina's in Indië geregeld het boordkanon in stelling brachten om de RP-vaartuigen van dekkingsvuur te voorzien, bood bij de antipiraterijmissies het moederschip uitkomst

bottled up, door ze de toegang tot de zee te ontzeggen. De inzetmethode dreef de tegenstander tot wanhoop, waardoor de landingsvaartuigen regelmatig onder vuur kwamen te liggen vanaf het land of bij het benaderen van een verdacht vaartuig. Daarbij raakten nabij Somalië geen Nederlandse militairen gewond. Over het aantal gewonden onder het RP-personeel in Indonesië is weinig bekend. In de vier oorlogsjaren sneuvelden wel drie bemanningsleden van een landingsvaartuig door vijandelijk handelen tijdens het controleren van een Indonesische prauw.

De ontwikkeling van de AFOB-werkwijze geschiedde door een samenloop van omstandigheden. Zestig jaar eerder was het voor Pinke volkomen logisch om na de Tweede Wereldoorlog weer terug te vallen op het beproefde operatieconcept uit Nederlands-Indië. In een toekomst waarin hoogstwaarschijnlijk nog vaker maritieme veiligheidsoperaties en optreden bij counterinsurgency-conflicten in ondiepe kustwateren in het verschiep liggen, kan het geen kwaad om de historische kennis over maritieme operationele concepten uit vergelijkbare (koloniale) conflicten verder uit te diepen. ■

37 Q.J. van der Vegt en A. ten Cate, 'De cirkel rond: het Korps Mariniers terug op het water', in: *Militaire Spectator* 184 (2015) (12) 530-531.

De officiersopleiding en het multi-interpretabel wereldbeeld

Stimulus-respons reacties, cognitieve processen en meerdere perspectieven

Steven Hornstra*

Moderne conflicten, met al hun onduidelijkheden en onzekerheden, met alle verschillende partijen, perspectieven en belangen, zijn niet altijd transparant en op één manier uitlegbaar. Bij de vraag naar de aard van een conflict zal het antwoord er sterk van afhangen aan wie het op welk moment wordt gevraagd en door welke bril deze persoon ernaar kijkt. Recent onderzoek laat zien dat het een flinke opgave is om toekomstige officieren adequaat voor te bereiden op deze multi-interpretabele wereld. Het is immers ronduit lastig om één consistent en reëel beeld te vormen, een standpunt daarbij in te nemen en op basis daarvan besluiten te nemen. Welke onderwijskundige ontwikkelingen en overtuigingen hebben hiertoe geleid? Wat leren deze inzichten ons over een mogelijke onderwijskundige aanpak? En welk al bestaand onderwijsproject binnen de Nederlandse officiersopleiding kan juist als schoolvoorbeeld dienen?

Hoe kunnen toekomstige officieren het beste worden voorbereid op een multi-interpretabel wereld?

FOTO MCD, ROB GIELING

Voor haar proefschrift *Educating for Military Realities* onderzocht Marenne Jansen in hoeverre de hedendaagse officiersopleiding cadetten voorbereidt op de complexe omstandigheden van een moderne militaire missie. Jansen richtte zich hiervoor op cadetten van het Wapen der Infanterie bij de initiële officiersopleiding van de Koninklijke Militaire Academie (KMA).¹ Militaire operaties zijn steeds complexer en dynamischer geworden. Militaire missies kennen tegenwoordig dan ook een veelzijdig en voortdurend veranderend karakter, met talrijke onderlinge afhankelijkheden.² Het onderwijs binnen die initiële officiersopleiding gaat volgens Jansen echter uit van een enkelvoudig wereldbeeld.³ Het onderwijs is daarbij een sterk gestandaardiseerd proces, dat dicteert wie wat wanneer leert.⁴ Hieruit valt af te leiden dat cadetten op deze manier niet optimaal worden voorbereid op moderne militaire missies vol met onzekerheden en meerdere perspectieven. Dit leidt tot de vraag hoe militair opleiden meer recht kan doen aan de eisen van de actuele militaire operaties, waarbij zaken dikwijls voor verschillende interpretaties vatbaar zijn.⁵ Hoewel haar onderzoek etnografie en case-study's betreft, liet Jansen weten dat haar bevindingen bij de initiële officiersopleiding van de infanterie eveneens waarde hebben voor de Nederlandse en mogelijk zelfs de westerse officiersopleiding in algemenere zin.⁶ Universeel geldig of niet, met haar onderzoeksresultaten sneed zij een onderwijskundig vraagstuk aan dat relevant is voor iedere moderne officiersopleiding.

Om dit vraagstuk van militair opleiden in relatie tot een multi-interpretabele wereld te beantwoorden, is het noodzakelijk het militair opleiden eerst in historisch perspectief te plaatsen. Als onderwijs bij een officiersopleiding voornamelijk uitgaat van een enkelvoudig wereldbeeld, hoe kan dat dan zo zijn gekomen? Welke

onderwijskundige ontwikkelingen en overtuigingen hebben hiertoe geleid? Welke mogelijkheden bieden deze inzichten om het onderwijs beter te laten anticiperen op de multi-interpretabele wereld waarin officieren moeten presteren? Hoe kunnen toekomstige officieren nog beter worden voorbereid op hun taak? En hoe vullen de officiersopleidingen van de KMA en het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) dit nu al passend in? Om antwoorden op deze vragen te vinden wordt allereerst de invloedrijkste onderwijskundige op het gebied van modern militair opleiden, Robert Gagné, onder de loep genomen. Vervolgens komen de drie voornaamste manieren om naar het leerproces te kijken aan bod en hoe de opvattingen van Gagné zich tot die zienswijzen verhouden. Tot slot komt daaruit een antwoord voort op het onderwijskundig vraagstuk dat Jansen blootlegde.⁷

Leren en instructie volgens Gagné

J. Michael Spector stelde dat de Amerikaanse onderwijspsycholoog Gagné merendeels heeft bepaald hoe modern militair opleiden uitziet.⁸ Op basis van Sectors analyse van de invloed van Gagné, zei Blaise Cornell-d'Echert jr. dat Gagné ervoor heeft gezorgd dat 'de meeste militaire training en educatie zoals beoefend sinds de tweede wereldoorlog grotendeels was gericht op de opleider en de taak, en geëvalueerd door prestatiemetingen op basis van taken (actie), condities en standaarden'.⁹ Denk bijvoorbeeld

* Tweede luitenant (R) S.P.A. Hornstra BEd, MSc is onderwijskundige bij het MUMC+ en RSD bij het 1CMI Co.

1 Marenne Jansen, *Educating for Military Realities* (proefschrift, Radboud Universiteit Nijmegen, 2019). Zie ook het interview met haar op blz. 580-587 in deze editie.

2 Idem, 102.

3 Idem, 115-116.

4 Idem, 107-109.

5 Idem, 115-116.

6 Idem, 133.

7 Idem, 115-116.

8 J. Michael Spector, 'Gagné's influence on military training research and development', in: Rita Richey (red.), *The Legacy of Robert M. Gagné* (Syracuse, ERIC Clearinghouse on Information & Technology, 2000) 213-214.

9 Citaat vertaald uit het Engels: Blaise Cornell-d'Echert Jr., 'Beyond training: New ideas for military forces operating beyond war', in Jeffrey Zacharakis en Cheryl Polson (red.), *Beyond Training. The Rise of Adult Education in the Military. New Directions for Adult and Continuing Education* (Hoboken, Wiley, 2012) 20-21.

Gagnés opvattingen over leren en instructie hebben voor een groot deel ook bepaald hoe het Nederlands militair opleiden er uitziet

aan halfladen, laden en schieten met de Colt C7 (taak); afstand 100 meter, met mechanisch vizier, wapen niet ondersteund, zittende schiethouding

(condities); minstens 3 uit 5 treffers (standaard). Overigens doelt het begrip opleider hier op een persoon die in een onderwijssituatie de verantwoordelijkheid heeft dat een lerende (voor KMA en KIM respectievelijk cadet en adelborst) effectief en efficiënt leert. De opleider kan een instructeur, trainer of docent zijn. Verder zal duidelijk worden dat Gagnés opvattingen over leren en instructie voor een groot deel ook hebben bepaald hoe het Nederlands militair opleiden er uitziet.

10 Robert Gagné, 'Military training and principles of learning', in: *American Psychologist* 17 (1962) (2) 83-91.

11 Robert Gagné, *Conditions of Learning* (New York, Holt, Rinehart and Winston, 1965).

12 Marcy Driscoll, *Psychology of Learning for Instruction* (2e ed.) (Boston, Allyn and Bacon, 2000) 347.

13 Robert Gagné, Leslie Briggs en Walter Wager, *Principles of Instructional Design* (4e ed.) (San Diego, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1992) 128.

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

Gagnés theorie over leren en instructie komt voort uit zijn decennialange onderzoek naar leren in een militaire setting. In 1962 publiceerde hij *Military Training and Principles of Learning*.¹⁰ Zijn theorie werd met de publicatie van zijn boek *The Conditions of Learning* in 1965 al snel generieker geformuleerd en breder toegepast.¹¹ The Conditions of Learning-theorie van Gagné bestaat uit drie elementen: een categorisatie van leerresultaten, de voorwaarden voor leren en de *nine events of instruction*.¹² De

categorisatie van leerresultaten en de bijbehorende voorwaarden om te leren vormen zijn leertheorie, terwijl de *nine events of instruction* zijn instructie-theorie beschrijven.

Gagné onderscheidde in zijn leertheorie vijf typen leerresultaten, namelijk verbale informatie, intellectuele vaardigheden, cognitieve strategieën, attitudes en motorische vaardigheden.¹³ Vertaald naar de militaire praktijk is een voorbeeld van verbale informatie het opnoemen van de specificaties van de Colt C7. Een voorbeeld van intellectuele vaardigheden is het typeren van de aard van de Vietnam-Oorlog. Een voorbeeld van cognitieve strategieën is het schrijven van een leerplan voor militair recht, terwijl een voorbeeld van attitudes het vertonen van bepaald gedrag op basis van de gedragscode van Defensie is. Een voorbeeld van motorische vaardigheden is het opzetten van een gasmasker volgens de juiste procedure. Daarnaast beschreef Gagné per type leerresultaat de noodzakelijke voorwaarden om te kunnen leren. Zo wees hij bijvoorbeeld bij intellectuele vaardigheden op de noodzaak om binnen de grenzen van het werkgeheugen te blijven en bij de motorische vaardigheden op de noodzaak van oefenen.¹⁴

In de militaire praktijk zal Gagnés instructie-theorie herkenbaarder zijn dan zijn onderliggende leertheorie. Met zijn *nine events of instruction* bood Gagné opleiders namelijk een concreet stappenplan voor effectieve en efficiënte instructie. Deze stappen zijn achtereenvolgens het winnen van de aandacht, het informeren over de leerdoelen, het activeren van de voorkennis, het presenteren van de leerinhoud, het begeleiden van het leren, het laten oefenen, het geven van feedback en het versterken van behoud en transfer van het geleerde.¹⁵ Elke Nederlandse militair kan bevestigen dat de invloed van Gagné ook in Nederland terug te zien is. Denk aan opleiders die bijvoorbeeld 'een lesje Zelfhulp-Kameradenhulp' (ZHKH) geven: 'Mag ik uw aandacht?' (het winnen van de aandacht); 'In deze les gaan we

14 Robert Gagné en Marcy Driscoll (1988), in: *Driscoll, Psychology of Learning for Instruction*, 358.

15 Gagné, Briggs en Wager, *Principles of Instructional Design*, 190.

leren de behandelvolgorde vast te stellen binnen de stap Triage van de procedure Toestand-Melding-Triage' (informereren over de leerdoelen); 'Kun jij me vertellen wat we gisteren in de les

ZHKH geleerd hebben over de 5WH-melding?' (activeren van voorkennis), et cetera.

De toepassing van Gagnés leer- en instructietheorie is geenszins voorbehouden aan militairen. Ook is het niet zo dat het slechts achterhaalde opvattingen uit een ver verleden zijn. Gagnés impact op onderwijs en onderzoek in het algemeen is enorm.¹⁶ Iedereen die ooit in een docentenopleiding heeft geleerd een les voor te bereiden en iedereen die zich ooit bezig heeft gehouden met het ontwerpen van onderwijs (*instructional design*), heeft al dan niet bewust de vruchten geplukt van Gagnés inspanningen. Ook zijn nine events of instruction spelen tot op de dag van vandaag een rol in onderwijsonderzoek, onder meer op het vlak van online onderwijs.¹⁷

- 16 Patricia Smith en Tillman Ragan, 'Impact of R.M. Gagne's work on instructional theory', in Michael Simonson, Meredith Hays en Sara Hall (red.), *18th Annual Proceedings of Selected Research and Development Presentations at the 1996 National Convention of the Association for Educational Communications and Technology* (Ames, Iowa State University, 1996) 738-739; Dennis Fields, 'The impact of Gagné's theories on practice', in: Rita Richey (red.), *The Legacy of Robert M. Gagné*, 201-204; Eduardo Salas, Renée DeRouin en Paul Gade, 'The Military's Contribution to Our Science and Practice. People, Places, and Findings', in: Laura Koppes (red.), *Historical Perspectives in Industrial and Organizational Psychology* (New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 2007) 177.
- 17 Zie bijvoorbeeld: Kizito Mukuni, *Developing Guidelines for Using Video to Teach Procedural Skills in an Online Learning Environment Based on Gagné's Nine Events of Instruction* (proefschrift, Virginia Polytechnic Institute and State University, 2020).

Drie onderwijskundige paradigma's

Naast de theorie van Gagné zijn de drie onderwijskundige paradigma's onmisbaar bij het analyseren van onderwijs aan aankomend officieren en hun werk in de multi-interpretabele wereld. Een paradigma is een geheel van gerelateerde onderwijstheorieën en -modellen. Peggy Ertmer en Timothy Newby hebben de drie onderwijskundige paradigma's in samenhang beschreven in termen van oorsprong, kenmerken en toepassing. De chronologische volgorde is dan behaviorisme, cognitivisme en constructivisme.¹⁸ Met de introductie van een nieuw paradigma verdween het vorige niet. Het is dus niet zo dat behaviorisme zich heeft ontwikkeld tot cognitivisme. Ook is het niet zo dat het cognitivisme is vervangen door het constructivisme. Wel is telkens een nieuwe zienswijze op leren aan het arsenaal van de onderwijskundige toegevoegd. Verder klopt de chronologische volgorde van de paradigma's globaal wel, maar tegelijkertijd moet dat met een korreltje zout worden genomen. Een nieuw paradigma komt tenslotte niet uit de lucht vallen. Van tevoren hebben allerlei ideeën en opvattingen over leren her en der gesudderd, waarbij onderwijswetenschappers achteraf konden vaststellen dat deze hebben bijgedragen aan of zelfs hebben geleid tot een nieuw paradigma. Zo kan een typisch constructivistische theorie in de hoogtijdagen van het cognitivisme zijn bedacht. Daarnaast is er discussie mogelijk over wat ieder paradigma precies inhoudt, waar de grenzen liggen, en wat de onderlinge relaties zijn. Over de essentie van ieder paradigma zijn de meeste onderwijskundigen het wel met elkaar eens.

Behaviorisme

De term behaviorisme zal niet bij iedereen direct een lampje doen branden. Toch zijn diverse behavioristische begrippen, zoals Pavlov-reactie en conditionering, alom bekend. In het begin

van de 20e eeuw legden met name John Watson en B.F. Skinner de basis voor het behaviorisme.¹⁹ Bij het behaviorisme gaat het uitsluitend om zintuiglijk waarneembaar gedrag. Leren is dan bij een bepaalde stimulus (een verandering in de omgeving) onder bepaalde omstandigheden (condities) het vertonen van de gewenste respons (reactie of gedrag). Als de juiste respons wordt bekrachtigd, dan is de kans op herhaling groter. Als een onjuiste respons niet wordt bekrachtigd, dan is de kans op herhaling kleiner. Bij de stimulus-respons theorie spelen de interne processen van de lerende geen rol.²⁰

In een militair voorbeeld van een behavioristische leersituatie demonstreert de opleider het demonteren en monteren van het wapen. Deze handeling wordt bij de demonstratie opgeknipt in kleine stappen. Daarna is de cadet/adelborst aan de beurt, waarbij de opleider de uitvoer stappen aangeeft. Elke stap wordt net zo lang herhaald totdat de cadet/adelborst deze juist uitvoert. De opleider bevestigt een juiste uitvoering van een stap en corrigeert een onjuiste uitvoering. Geleidelijk rijgt de cadet/adelborst onder begeleiding van de opleider de afzonderlijke stappen aanen tot de gehele handeling. De cadet/adelborst blijft dit herhalen totdat deze de volledige handeling zelfstandig en automatisch kan uitvoeren. De opleider heeft een cruciale rol bij de instructie en moet ervoor zorgen dat de lerende voldoende mogelijkheden krijgt om de juiste stimulus-respons relatie aan te leren. Daarbij moet de opleider aanwijzingen geven om te laten weten wanneer de lerende de respons moet laten zien. Ook moet de opleider de juiste respons bekrachtigen en een onjuiste respons corrigeren. De lerende vertoont dus altijd reactief gedrag. De leerprincipes van het behaviorisme kunnen succesvol worden toegepast op onder meer het leren uitvoeren van specifieke procedures.²¹

*Behaviorisme bij het wapenonderhoud:
de opleider bekrachtigt een juiste respons en
corrigeert een onjuiste respons bij de lerende*

FOTO MCD, AARON ZWAAL

18 Peggy Ertmer en Timothy Newby, 'Behaviorism, Cognitivism, Constructivism. Comparing Critical Features From an Instructional Design Perspective', in: *Performance Improvement Quarterly* 26 (2013) (2), 43-71.

19 Driscoll, *Psychology of Learning for Instruction*, 33-34.

20 Ertmer en Newby, 'Behaviorism, Cognitivism, Constructivism', 48-50.

21 Ibidem.

Cognitivism

Ook de term cognitivism zal bij de meesten niet direct een belletje doen rinkelen, hoewel veel hieraan ontleende begrippen algemeen bekend zijn, zoals werkgeheugen, cognitieve overbelasting en korte- en langetermijngeheugen. Ook uitspraken zoals 'informatie in je hoofd opslaan' of 'informatie uit je geheugen ophalen' komen voort uit deze zienswijze. Het uitgangspunt van het cognitivism is de metafoer van de computer voor de menselijke geest. De mens werd vanaf de jaren 50 steeds meer gezien als een informatieverwerkend systeem. Via zintuiglijke kanalen (vooral horen en zien) komt informatie binnen. Het systeem bestaat uit diverse componenten, onder andere het korte- en langetermijngeheugen. Deze componenten hebben ieder een functie. Ze kunnen informatie ontvangen, selecteren, organiseren, opslaan en ophalen.²² Leren is hier het tot stand brengen van een andere informatietoestand en de nadruk ligt juist wel op de interne processen. De lerende speelt een actieve rol in het leerproces. Het is de taak van de opleider om de lerende te helpen bij de informatieverwerkende processen. Zo kan de opleider de lerende helpen bij het richten van de aandacht op de relevante zaken en het structureren van de informatie. De leerprincipes van het cognitivism zijn geschikt voor het leren van cognitieve activiteiten, zoals het oplossen van goed gedefinieerde problemen.²³

Een militair voorbeeld van een cognitivistische leersituatie is een opleider die een poster op de gang hangt met daarop de rangonderscheidingsstekens. De cadet/adelborst blijft dagelijks kort stilstaan voor de poster en herhaalt hardop pratend de tekens en hun betekenis. Langzaam maar zeker slaat de cadet/adelborst de rangonderscheidingsstekens steeds steviger in het geheugen op.

Constructivism

De term constructivism leidt wellicht ook niet meteen tot een aha-erlebnis. Toch geldt ook hier dat enkele ideeën van dit gedachtegoed de onderwijspraktijk hebben bereikt: authentiek leren, sociaal leren en leren van meerdere perspectieven.²⁴

Het constructivism kreeg vanaf de jaren eind 80/begin 90 steeds meer aandacht in de onderwijswetenschappen. Het gaat ervanuit dat er geen onafhankelijke objectieve realiteit bestaat. De realiteit wordt gevormd door de interactie tussen de lerende en de wereld. De realiteit is dus de interpretatie van de wereld door de lerende. Leren wordt dan gezien als een proces waarbij de lerende een persoonlijke betekenis toekent aan de wereld. Door die interactie is leren zeer context-afhankelijk.²⁵ De lerende speelt hier de hoofdrol in het leerproces. De opleider zorgt ervoor dat de lerende de gelegenheid krijgt tot die interactie door authentieke problemen op te lossen in betekenisvolle omgevingen. De leerprincipes van het constructivism zijn bij uitstek geschikt voor het leren van complexe kennis op vakgebieden met weinig ordening.²⁶

In een voorbeeld van een constructivistische leersituatie beschrijft de opleider een actueel militair conflict. Daarna legt de opleider verschillende perspectieven uit om naar dit conflict te kijken (militair, politiek, economisch et cetera). Verschillende groepen cadetten/adelborsten analyseren het probleem en werken een oplossing uit vanuit één van deze perspectieven. Vervolgens discussiëren de verschillende groepen onder begeleiding van de opleider plenair met elkaar om te komen tot een veelzijdige interpretatie en een integrale oplossing.

Gagnés theorie in relatie tot de paradigma's

Hoe verhoudt de theorie van Gagné zich tot deze drie paradigma's? Gagnés theorie kent zijn oorsprong in het behaviorisme. Zijn proefschrift uit 1939 beschrijft een typisch behavioristisch experiment, waarbij hij het gedrag van ratten op basis van de stimulus-respons theorie onderzocht.²⁷ Daarna paste hij deze behavioristische

22 Driscoll, *Psychology of Learning for Instruction*, 75-77.

23 Ertmer en Newby, 'Behaviorism, Cognitivism, Constructivism', 50-54.

24 Driscoll, *Psychology of Learning for Instruction*, 382.

25 Ertmer en Newby, 'Behaviorism, Cognitivism, Constructivism', 54-57.

26 Ibidem.

27 Robert Gagné, *The Acquisition, Extinction, and Spontaneous Recovery of a Conditioned Operant Response* (proefschrift, Brown University, 1939).

denkwijze toe op mensen, met name in een militaire context.²⁸ Later werd hij één van de drijvende krachten bij de ontwikkeling van het cognitivisme.²⁹ Bij Gagné's theorie verschuift de nadruk dan ook van behavioristisch naar cognitivistisch.³⁰ De theorie van Gagné blijft behavioristische en cognitivistische kenmerken behouden. Zo wordt het gewenste leerresultaat nog steeds beschreven in termen van zintuiglijk waarneembaar gedrag (behaviorisme); in zo'n situatie (stimulus en omstandigheden) moet de lerende deze reactie vertonen (respons).³¹ Tegelijkertijd beschreef Gagné het leren in termen van het ontvangen, opslaan en ophalen van informatie (cognitivism).³² De integratie van beide paradigma's in Gagné's theorie blijkt nergens duidelijker dan in zijn model van leren.³³ De omgeving geeft een stimulus en de lerende geeft een respons (behaviorisme), en daar tussenin zit een aantal informatieverwerkende componenten (cognitivism).

Het behaviorisme en het cognitivisme gaan beide uit van een objectieve realiteit die onafhankelijk is van de lerende.³⁴ Dat heeft grote gevolgen voor de rol van de opleider en instructie. Het is in dat geval immers de taak van de opleider om ervoor te zorgen dat de lerende zich een bepaald aspect van de externe wereld eigen maakt. De opleider kan of weet iets, en na de instructie behoort de lerende ook exact dat te kunnen of te weten. Deze overtuiging vormt het vertrekpunt van Gagné. Bij het constructivisme is dat een ander verhaal. Daar construeert de lerende actief zelf en in interactie met de wereld de realiteit.³⁵ Het is dan de taak van de opleider om de lerende in de gelegenheid te stellen zelf de kennis te construeren. Na de instructie hoeft de lerende niet precies hetzelfde te kunnen of te weten als de opleider, zo lang de lerende maar binnen een authentieke omgeving een echt probleem leert op te lossen. Deze denkwijze over leren komt niet terug bij Gagné. Gagné's theorie omvat dan ook geen constructivistische leerprincipes.³⁶

Militair opleiden en constructivisme

Het moderne militair opleiden blijkt grotendeels gevormd te zijn door Gagné, terwijl zijn leer-

Doordat het constructivisme onderbelicht is gebleven, kan het onderwijs bij militair opleiden nog geënt zijn op met name een enkelvoudig wereldbeeld

en instructietheorie een behavioristische en cognitivistische basis heeft. Constructivisme speelt bij Gagné geen rol. Hieruit volgt de verklaring waarom bij militair opleiden de behavioristische en cognitivistische zienswijzen op leren dominant zijn, terwijl het constructivisme onderbelicht is gebleven. Behaviorisme en cognitivisme gaan uit van een enkelvoudig wereldbeeld. Constructivisme neemt als vertrekpunt juist een wereld die voor meerdere interpretaties vatbaar is. Dat betekent dat het onderwijs bij militair opleiden nog geënt kan zijn op met name een enkelvoudig wereldbeeld. Onderwijs gebaseerd op een multi-interpretabele wereld zal in dat geval niet de boventoon voeren. Hiermee is de vraag van Marenne Jansen beantwoord: een officiersopleiding kan de toekomstige officieren het beste voorbereiden op een

28 Spector, 'Gagné's Influence on Military Training Research and Development', 212-213.

29 Fields, 'The Impact of Gagné's Theories on Practice', 182.

30 Driscoll, *Psychology of Learning for Instruction*, 346.

31 Gagné, Briggs en Wager, *Principles of Instructional Design*, 135.

32 Idem, 190.

33 Robert Gagné en Marcy Driscoll (1988), in: Gagné, Briggs en Wager, *Principles of Instructional Design*, 9.

34 Ertmer en Newby, 'Behaviorism, Cognitivism, Constructivism', 54.

35 Idem, 55.

36 Driscoll, *Psychology of Learning for Instruction*, 346.

Constructivisme neemt als vertrekpunt een wereld die voor meerdere interpretaties vatbaar is

multi-interpretabele wereld door constructivistische leerprincipes toe te passen in het onderwijs.

Het is soms nuttig om expliciet te benoemen wat niet wordt bedoeld om zodoende misverstanden te voorkomen. Zo wordt hier niet beweerd dat de huidige officiersopleiding volledig gespeend is

van iedere vorm van constructivisme. Evenmin wordt gesteld dat vanaf nu ineens al het militair onderwijs van een officiersopleiding conform het constructivisme zou moeten verlopen. Per leersituatie moet juist worden bekeken welke aanpak het meest effectieve onderwijs oplevert.³⁷ Opleiders moeten beschikken over de constructivistische leerprincipes in hun didactische gereedschapskist en dit gereedschap gebruiken waar nodig. Verder is het tevens niet de bedoeling dat iedere cadet/adelborst naar

³⁷ Ertmer en Newby, 'Behaviorism, Cognitivism, Constructivism', 61.

FOTO MCD, PHIL NIJHUIS

believen een eigen realiteit kan fabriceren. De geconstrueerde kennis moet leiden tot een adequate oplossing van een echt probleem in een authentieke setting. Bovendien is de opleider de inhoudsdeskundige. De opleider moet de realiteit van de cadet/adelborst op waarde schatten en zo nodig bijsturen.

De belangrijkste stap is de bewustwording dat het leren omgaan met een multi-interpretabele wereld het beste lukt met de leerprincipes en

onderwijsmodellen uit de constructivistische hoek. Er bestaat echter geen kant-en-klaar stappenplan voor constructivistisch onderwijs; er is geen constructivistische instructie-theorie.³⁸ Het zou ook wel erg merkwaardig zijn als er slechts één standpunt zou bestaan over een paradigma dat zelf juist meerdere perspectieven predikt. Dat betekent dat er geen

38 Driscoll, *Psychology of Learning for Instruction*, 375.

Conform het constructivistisch onderwijsparadigma is het in het IPRO niet de bedoeling dat alle cadetten en adelborsten tot de enig juiste zienswijze komen

quick fix of one size fits all-oplossing is. De korte beschrijving van het constructivisme licht al wel een tipje van de sluier op: bied authentieke problemen in betekenisvolle omgevingen aan, en werk met verschillende contexten en meerdere perspectieven. Maar hoe ziet dat er dan uit in de praktijk? Het Integratieproject van de Nederlandse officiersopleiding kan dat verduidelijken.

Integratieproject

De Nederlandse Defensie Academie (NLDA) heeft laten zien dat ze uitstekend in staat is constructivistisch onderwijs te verzorgen. Een schoolvoorbeeld hiervan is namelijk het Integratieproject (IPRO) van de lange officiersopleiding van de KMA en het KIM. Het IPRO is een vierdejaarsvak voor de studierichting Krijgswetenschappen, waarbij de deelnemers alle disciplines van de opleiding dienen te integreren. Luitenant-kolonel dr. Mirjam Grandia (NLDA), cursuscoördinator van het IPRO, zegt dat dit onderwijsproject uitgaat van een modern conflict, bijvoorbeeld het Israëlisch-Palestijns conflict. De cadetten en adelborsten leren ter plaatse onder begeleiding van de opleiders zelfstandig onder-

zoek te doen naar de aard van het conflict. Hiertoe spreken zij met de diverse partijen in het conflict, bezoeken ze betekenisvolle locaties en gaan ze in discussie met diverse experts en met elkaar. Zo komen de cadetten en adelborsten in aanraking met uiteenlopende perspectieven en interpretaties, die ook nog eens kunnen veranderen met de tijd. Daardoor leren ze dat er bij een conflict niet één objectief wereldbeeld is, maar dat ze in een 'geconstrueerde wereld' leven. De cadetten en adelborsten leren dat het belangrijk is deze constructen in de context te ontrafelen, met als doel zichzelf en het eigen handelen te begrijpen. Hierbij is nadrukkelijk aandacht voor de invloed van hun eigen, veelal westerse perspectief op de wereld.³⁹

Er bestaat een expliciete link tussen het IPRO en het constructivisme, stelt kolonel dr. Han Bouwmeester (NLDA). Conform het constructivistisch onderwijsparadigma is het nadrukkelijk niet de bedoeling dat op het einde van het project alle cadetten en adelborsten tot de enig juiste zienswijze zijn gekomen. Die enige juiste zienswijze bestaat immers niet. Iedere cadet en adelborst moet daarentegen, in samenwerking met hun collega-studenten, bewust en onderbouwd een eigen individuele zienswijze op het conflict hebben geconstrueerd.⁴⁰

Besluit: gematigd constructivisme

Bij een aanbeveling tot constructivistisch onderwijs is een waarschuwing op zijn plaats. Sarah Bergsen e.a. lieten namelijk weten dat onderwijs gegeven onder de noemer van constructivisme dikwijls wordt gekenmerkt door minimale begeleiding door een opleider. Verder ligt de focus veelal op het proces van kennisconstructie in plaats van op de inhoud. Zij wezen erop dat er weinig tot geen wetenschappelijk bewijs bestaat voor de effectiviteit van deze onderwijsvormen.⁴¹ Het is inderdaad goed om niet te ver door te schieten met constructivistische leerprincipes, anders zou een opleider het kind met het badwater weggooien. Gematigd constructivisme is daarom beter dan radicaal constructivisme. Behavioristische en cognitivistische leerprincipes, waarvan onderzoek heeft

39 Persoonlijke communicatie (7 mei 2021) met luitenant-kolonel dr. Mirjam Grandia, universitair docent Internationale Veiligheidsstudies aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA.

40 Persoonlijke communicatie (6 mei 2021) met kolonel dr. Han Bouwmeester, universitair hoofddocent Militaire Strategie en Landoptreden aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA.

41 Sarah Bergsen, Erik Meester, Paul Kirschner en Anna Bosman, 'Constructivisme is een slechte didactische raadgever', in: *ScienceGuide*, 16 oktober 2019. <https://www.scienceguide.nl/2019/10/constructivisme-is-een-slechte-didactische-raadgever>.

Naast gematigd constructivisme zullen opleiders behavioristische en cognitivistische leerprincipes moeten blijven toepassen

FOTO MCD, ROB GIELING

aangetoond dat ze effectief of zelfs ronduit noodzakelijk zijn, moet een opleider blijven toepassen. Zo is de aansluiting van nieuwe kennis op voorkennis wenselijk, en is cognitieve overbelasting tijdens het leren juist onwenselijk. Ook blijft een cruciale rol weggelegd voor de opleider. Een opleider moet het leerproces namelijk niet ineens volledig overlaten aan de zelfregulatie van de lerende. De opleider dient nog steeds het leerproces te sturen en inhoudelijk te voeden. Denk aan het uitleggen van theorieën en modellen, het laten zien van oplossingen, en het steeds moeilijker laten worden van de op te lossen problemen. Tegelijkertijd is het relevant dat de opleider bedacht is op de waarschuwing van Jansen voor een enkelvoudig wereldbeeld in een officersopleiding. Het is aan de opleider om ervoor te zorgen dat de cadetten en adelborsten de voordelen ervaren van het constructivisme. Het is immers pure noodzaak dat de officieren in opleiding leren zelf kennis te ontwikkelen, meerdere perspectieven op een situatie te

verkennen, onderbouwd een standpunt in te nemen en op basis daarvan een besluit te nemen. Constructivistische onderwijsvormen zoals het IPRO van de KMA en het KIM zorgen ervoor dat toekomstige officieren in de steeds complexere militaire praktijk eveneens een beroep kunnen doen op deze hoogwaardige competenties.

Een enkelvoudig wereldbeeld doet geen recht aan de complexe situatie van een moderne militaire missie. Diverse perspectieven en interpretaties moeten worden afgewogen en in samenhang gebracht om de militaire realiteit van een missie te doorgronden en om zodoende effectief en efficiënt te kunnen optreden. Het is aan een officersopleiding om de toekomstige officieren goed voor te bereiden op deze lastige en gevaarlijke taak door gematigd constructivistisch onderwijs aan te bieden dat leert adequaat om te gaan met een meervoudig wereldbeeld met al zijn inconsistenties en onduidelijkheden. ■

‘Be authentic and do as I say’

Marenne Jansen onderzocht vorming militair leiderschap aan de KMA

Han Bouwmeester, Henk Warnar en Frans van Nijnatten

Dr. Marenne Mei Jansen onderzocht in haar proefschrift *Educating for Military Realities* de relatie tussen vorming en de militaire praktijk. Specifiek keek zij naar de opleiding van infanterieofficieren aan de Nederlandse Defensie Academie in Breda en stelde zich de vraag wat de ambitie van de NLDA is met betrekking tot vorming, of dat doel wordt bereikt en zo niet, wat dan de implicaties voor de professionele militaire praktijk zijn. Een aanvullende casestudy bracht haar naar Afghanistan, waar zij een uitgezonden Nederlands peloton volgde. In een interview met de *Militaire Spectator* praat ze over haar onderzoek, dat tot de nodige media-aandacht leidde, over het durven nemen van risico's in het onderwijs aan cadetten en wat ze zou veranderen als ze zelf commandant van de NLDA zou zijn.

Waarom ben je dit onderzoek gaan doen, wat was jouw proces van verwondering?

Na het eerste jaar van mijn studie filosofie ben ik, van 2004-2005, in Srebrenica geweest voor een humanitaire organisatie. Ik heb daar een kindercircus opgericht voor Bosnische en Servische kinderen. In Srebrenica had ik vooral de maatschappelijke kant gezien, de kant van wederopbouw en het proces van terugkeer naar een normaal leven na een conflict. Dat was uiteraard niet militair, maar zo kreeg ik wel contact met het Nederlandse leger en vond het een zeer interessant bedrijf. Daarna ben ik, naast filosofie, meer politiek-georiënteerde studies

gaan doen en uiteindelijk – na veel ‘buitenland’ – bij Clingendael terechtgekomen. Daar organiseerde ik onder andere cursussen over internationale veiligheid voor militairen die op uitzending gingen en kreeg ik contact met professor dr. Desiree Verweij, die een promotieplek had voor iemand die ‘iets’ had met filosofie en internationale betrekkingen. Ik was op zoek naar meer verdieping in mijn werk, dus heb toen vrij snel gesolliciteerd. Het ging om een programma in samenwerking met Human Factors van TNO, over de menselijke actor in het gevecht. Ook wilde ik de context, internationaal conflict, hier bij betrekken. In filosofie en ethiek was ik goed geschoold en getraind en de internationale veiligheidshoek kende ik ook, maar in de militaire wereld moest ik me extra verdiepen. Sowieso gaat het eerste jaar van een promotie vaak over het formuleren van de vraag die je echt wilt onderzoeken. In mijn geval kwam dit neer op het onderzoeken van het proces van ‘spijkerbroek tot infanterist’, gezien in de context van hedendaagse oorlogvoering. Op die manier kon ik op basis van bestaande kennis en ervaring via nieuwsgierigheid tot nieuwe inzichten komen.

‘Tussen het ideaalbeeld van karaktervorming en praktische lesprogramma's of gedragscodes zitten discrepanties’

Een rode draad in je proefschrift zijn de discrepanties tussen ambitie en theorie – wat wil de Defensie Academie graag bereiken? – en de praktijk, die er heel anders uitziet. Het gaat om de tegenstelling tussen de militaire wereld, die een gestandaardiseerde organisatie is, en de wereld vol dilemma's waarmee militairen constant worden geconfronteerd. Kun je uitleggen hoe we die probleemstelling moeten zien?

Ik heb het proefschrift opgebouwd rondom de drie pilaren van militaire educatie. De drie pilaren zijn: de visie en ambitie, de doctrine en het organisatorisch ontwerp, en de dagelijkse praktijk. Tussen die drie pilaren zitten discrepanties en is er wrijving. Je kunt daar heel kritisch over zijn en dat ben ik ook wel, maar tegelijkertijd is het niet echt een wonder dat er verschil zit tussen gedrag en ideaalbeelden – dat is heel logisch en menselijk. Je maakt wetten en vervolgens gedragen mensen zich daar min of meer naar, en soms niet. Soms lokken wetten ook uit dat je ze wilt omzeilen – even kijken of je buiten de regels kunt acteren. Zo is het ook bij militaire educatie, of vorming.

Op hoog filosofisch niveau is er een ideaalbeeld van wat karaktervorming zou moeten zijn. Zo'n ideaalbeeld wordt al wat anders als je het probeert praktisch te maken door het in bijvoorbeeld een lesprogramma of gedragscode vast te leggen. Vervolgens is er het gedrag van mensen die zo'n programma of code proberen te volgen. En ook daartussen zit weer ruimte. Die ruimte, dat zijn de discrepanties waar ik over schrijf. Dat ze er zijn is niet problematisch an sich – ze moeten alleen wel bespreekbaar gemaakt worden. Bij ontkenning van die discrepanties is er de ontrechte schijn van ideaal gedrag. En dat is waar ik kritisch over ben ten aanzien van de opleiding die ik onderzoek.

Sommige bevindingen in het onderzoek heb ik als nieuw ervaren, andere waren een bevestiging van de literatuur of vermoedens. Als burger had ik een heel strak beeld van de militaire organisatie: er wordt iets gezegd en men gaat dat uitvoeren. Daar ben ik absoluut op teruggekomen, want het ligt genuanceerder. Er is bijvoorbeeld meer gelegenheid voor tegenspraak

FOTO ROGER CREMERS

Dr. Marenne Mei Jansen (1982) is filosoof en politicoloog. Zij promoveerde in 2019 op een proefschrift over militaire educatie aan de Radboud Universiteit in samenwerking met TNO en de NLDA. Momenteel werkt zij bij de Adviesraad Internationale Vraagstukken, die regering en parlement adviseert over mensenrechten, vrede en veiligheid, ontwikkelingssamenwerking en Europese integratie. Daarvoor werkte zij onder andere als docent en onderzoeker bij Instituut Clingendael, de Universiteit van Amsterdam en voor humanitaire organisaties in onder meer Bosnië en Senegal.

'Als je de opleiding zo inricht dat men heel goed leert om het spel te spelen, dan is dat aangeleerd gedrag'

en overleg dan ik dacht. Nieuw was dat ik veel minder had verwacht dat er binnen de opleiding geprobeerd wordt om onder regeltjes uit te komen. Je kunt zeggen: dat is creativiteit, dat is leiderschap, dat is precies wat de bedoeling is van de opleiding, maar daar zit ook een grijs gebied, waardoor het soms bijna een spel of uitdaging wordt om je zo te gedragen.

In mijn lekenpraatje bij mijn promotie maakte ik een vergelijking met de achterkant van het Centraal Station in Amsterdam: alle verkeer gaat daar door elkaar heen. Vroeger was dat gereguleerd en botste iedereen toch; nu is het één grote

stoep waar allerlei verkeer zich overheen beweegt en dat gaat eigenlijk best wel aardig. Ik illustreer daarmee dat als je iets overreguleert, het toch vaak misgaat. Soms is de oplossing om juist meer risico te nemen, regels los te laten, en reguleert iets zich zo vanzelf. Het gaat dan over het toelaten van twijfel en onzekerheid. Interessant is dat dat natuurlijk wezenlijke elementen van conflict zijn. Anderzijds wil je uiteraard, als je handelingen verricht in het hoogste geweldsspectrum, de risico's zo veel mogelijk minimaliseren, dat is evident. Maar de opleidingsomgeving zou een veilige omgeving moeten zijn, waarin je zekere risico's goed kunt

FOTO MCD, ROB GIELING

nemen en je twijfel en onzekerheid dus wat meer ruimte zou kunnen geven.

Het spel waar je het over hebt slaat heel erg op de opleidingscontext, niet op de militaire inzet met voorkomende dilemma's. Strakke procedures geven daar niet altijd te oplossing. Zeker, allereerst moet je het onderscheid maken tussen opleiding en praktijk. Ik denk niet dat het 'spel', het ontduiken van de regels, in de praktijk net zoveel gebeurt als tijdens de opleiding. Mijn onderzoek richt zich grotendeels op de opleiding. Toch is het wel zo dat de opleiding voorbereidt op de praktijk. Dus als

je de opleiding zo inricht dat men heel goed leert om het spel te spelen, dan is dat aangeleerd gedrag. Aristoteles zegt daarvan dat door *habituation*, gewoonten, karakter ontwikkelt. Als je dat vier jaar lang zijn gang laat gaan, dan heb je mensen opgeleid die dat toch als een soort primaire of secundaire natuur ontwikkeld hebben.

Tegelijkertijd worden jonge officieren wel behoorlijk in het diepe gegooid. Door de wijze van optreden kan dat mogelijk ook niet anders. Is het dan eigenlijk niet verwonderlijk dat het zo vaak goed gaat?

Het zou interessant zijn om daar onderzoek naar te doen, door bijvoorbeeld te kijken naar wanneer het wel goed ging, en waarom dat zo was. Ik denk dat daar veel lessen uit te trekken zijn, op individueel niveau, maar met name voor de organisatie. In de vierde studie in mijn proefschrift doe ik ook de uitspraak dat je wat er mis ging niet op deze commandant moet plakken, maar dat het een organisatievraagstuk is of je op deze manier mensen goed geëquipeerd naar de oorlog laat gaan.

Heb je het gevoel dat een aankomend luitenant tijdens de opleidingstijd voldoende maatschappelijk ontwikkeld wordt? Pampert de KMA de studenten te veel door alles te regelen?

De NLDA neemt wel veel dagelijkse zorgen zoals huisvesting, voeding en kleding weg. Dat is wel anders bij civiele studenten die eerst nog maar eens een dak boven hun hoofd moeten vinden. Tegelijkertijd wordt er van cadetten meer toewijding verwacht en is er een vrijwel continue aanwezigheidsplicht.

In mijn onderzoek ben ik hier niet verder op in gegaan, maar de kortmodelleerlingen zijn wat dat betreft een heel interessante groep met een andere achtergrond. Zij brengen wat meer maatschappelijke ervaring mee. De langmodelleerlingen beginnen op hun 17-18e en zijn meer onbevangen dan de kortmodelleerlingen die al een studie achter de rug hebben. Dit beschrijf ik ook in mijn studie. De kortmodelleerlingen zien het eerder als een opleiding die een opstap biedt naar leiderschap, kennis geeft over een internationaal krachtenveld en zij hebben vaak een

'Er is een groot verschil tussen iemand die vanaf zijn 18e 'binnen heeft geslapen' en iemand die toch ook andere dingen heeft gezien' FOTO MCD, ROB GIELING

genuanceerder beeld van het werkveld van de krijgsmacht en van hun eigen ontwikkeling. Er is een groot verschil tussen iemand die vanaf zijn 18e 'binnen heeft geslapen' en iemand die toch ook andere dingen heeft gezien. Het zou goed zijn daar meer oog voor te hebben en er als organisatie meer je voordeel mee te doen. Dat zou ook invloed kunnen hebben op de uitval tijdens de opleiding.

De NLDA slaagt er blijkbaar toch onvoldoende in om de dingen die je in de discrepanties noemt met elkaar in balans te brengen. Waar moeten we het dan zoeken om dat te verbeteren?

Iedereen in de organisatie, van elke rang, is het erover eens dat militair zijn een ethisch complex beroep is. Uiteindelijk slaan sommige van de ethische dilemma's neer in een instructiekaartje en als je dat leest dan 'weet je wat je moet doen'. Maar dat is natuurlijk niet zo. Ik denk dat het daar ergens misgaat; dat er de pretentie is dat complexe ethische dilemma's bij wijze van spreken op een instructiekaartje passen en dat iemand in het veld dan weet wat hij moet doen. Ik weet wel dat niemand denkt dat zo'n kaartje het ultieme antwoord gaat geven en dat er heel weinig mensen zijn die het überhaupt als checklist gebruiken. Tegelijkertijd geven derge-

lijke kaartjes wel de indruk dat dat zou kunnen of moeten.

Er is veel theorie ontwikkeld over het 'juiste' doen in complexe situaties. Daarbij is Defensie natuurlijk een organisatie waarbij iedereen de hele dag praktijkervaring opdoet. Toch is meer dilemmatraining mijns inziens niet nodig; mijn aanbevelingen focussen juist op het maken van de koppeling. Je hoeft de discrepanties niet op te lossen, die zijn heel logisch, maar het gaat om de bruggen daartussen. Het gaat niet zozeer om een disbalans, maar om een gebrek aan integratie, een verbinding tussen het een en het ander. Het zijn coherentievraagstukken: de coherentie van de NLDA, de coherentie van de infanterie – KMS, KMA, soldaten – en uiteindelijk de coherentie van de opleiding en de echte werkpraktijk, en van uitzending en thuis.

Ik heb het in mijn proefschrift ook over 'a beautiful risk of education' van Gert Biesta. Biesta legt uit dat je in onderwijs de neiging moet weerstaan om alles te kwantificeren en te meten. In plaats daarvan zouden we moeten accepteren dat onderwijs een langzaam proces is vol onverwachte wendingen. Precies die wendingen zijn leerzaam, maar betekenen ook dat je een leertraject niet vooraf kunt vastleggen – dat is een zeker risico, en dat moet je omarmen.

Het werken met instructiekaartjes wordt tot vervelens toe beoefend, maar bij dat vervelens moet je helemaal niet komen. Het is een uiterst boeiende materie die niet hoeft te vervelen. Stuur militaire studenten op stage naar een onderdeel van de VN, waar ze daadwerkelijk zien hoe politieke beslissingen worden genomen. Laat ze samen met studenten bedrijfskunde kijken hoe je activiteiten kunt ontwikkelen in een post-conflictgebied. Laat ze in contact komen met mensen die anders denken en anders geleerd hebben. Dan kom je onzekerheid, complexiteit, twijfel en risico vanzelf tegen, in een veilige omgeving waarbinnen tijd is om te reflecteren op je handelen. Waarom zou je samenwerken niet alvast oefenen? In oorlogsgebied, maar ook in Nederland, zullen ze regelmatig moeten samenwerken met

'Je hoeft de discrepanties niet op te lossen, die zijn heel logisch, maar het gaat om de bruggen daartussen'

diplomaten, mensen van ngo's, tolken en andere nationaliteiten. Dat wordt nu in de opleiding maar zijdelings getraind. Op elkaar oefenen met leiderschap in je eigen groep levert mogelijk te weinig op, omdat iedereen dan weet wat er verwacht wordt en je elkaar niet wil laten vallen.

Je gebruikt quotes als: 'be authentic and do as I say'. Is de krijgsmacht echt zo directief?

'Be authentic and do as I say' is een van de dilemma's die in de opleiding zitten. Leiderschap, wordt gezegd, werkt het beste als je dicht bij jezelf blijft (authentiek bent), maar ondertussen moet je wel een bepaald modelletje volgen (do as I say). Daar zit natuurlijk spanning op. Defensie opereert in een complexe omgeving. Dat je in je opleiding dan al te maken krijgt met discrepanties is op zich niet slecht, maar dan moet je dat expliciet maken. Je moet een aggregatieniveau hoger gaan zitten. Op die manier maak je vorming intelligent, waar het nu soms 'per ongeluk' is. Nu leren cadetten ook creatief met regels om te gaan, maar eerder door ze te leren interpreteren op een voor hun voordelige manier. Dat is het gedrag dat Goffman 'navigating the underlife' en secundaire adaptatie noemt.

Daarnaast kleeft er een zeker maatschappelijk risico aan de pretentie van perfectie door te doen alsof je gedrag altijd in lijn is met de regels. Hoe hoger je *moral highground* is, hoe groter je afbreukrisico. Dit geldt zeker voor een organisatie als de krijgsmacht, die toch al vaak onder een vergrootglas ligt. Als je echt wilt werken voor een organisatie die perfect is en wereldvrede beoogt, dan kom je wel regelmatig van een koude kermis thuis.

Waren alle cadetten even snel in het navigeren in de ‘underlife’ of waren er verschillen? En wat doet zo’n verschil?

Ik denk zeker niet dat alle cadetten daar even snel in waren, maar wel dat er cadetten waren die dat spel een stuk leuker vonden dan anderen. Het leidde tot een cultuur van leider-en-volger op een informele manier, dus niet opgelegd door het instituut.

Er schiet me een voorbeeld te binnen van een kortmodelleerling, die al iets ouder was en weigerde aan het spel mee te doen. Zijn instelling was meer van een jonge werknemer: ‘jongens, we zitten hier toch gewoon op school om bepaalde dingen te leren. Dan zijn er bepaalde regels en daar hou je je aan, en als dat niet lukt dan ga je naar je commandant en zeg je: sorry, ik was te laat’. Dat is ook een manier om er mee om te gaan. Dat waren geen buitenbeentjes die dat op die manier deden. Dat was een meer volwassen benadering: als er een probleem is, dan kun je daar over praten en dan zien we wel. Zo iemand kiest dus niet voor het stiekem ontwijken van regels, maar gaat de confrontatie aan. Ik denk dat dat wenselijker gedrag is dan iemand die de gaten in het systeem telkens opzoekt. De opleidingsvraag is dan: hoe bevorder je dat wenselijke gedrag? Waarschijnlijk niet door meer regels in te voeren.

De KMA is recent in het nieuws gekomen door een kritische scriptie van cadet Irina Tziamali. Zag je een parallel met je eigen onderzoek?

Ja, in mijn eigen onderzoek heb ik niet gefocust op de masculiniteit waar Tziamali het over heeft, ook omdat mijn onderzoek alleen onder de infanterie plaatsvond en ik alleen mannelijke respondenten had. Voor zover ik weet – ik kan

niet achter de schermen kijken – staat Defensie open voor de resultaten van haar onderzoek en zal er in het kader van sociale veiligheid naar gekeken worden. Wat mijn eigen onderzoek betreft: ik ben bij staatssecretaris Barbara Visser en de bestuursstaf langs geweest om het toe te lichten, dus aan de Haagse kant zat het vrij goed. Aan de andere kant werd ik meteen gebeld door een defensiewoordvoerder die mij afraaide op bepaalde interviewverzoeken in te gaan. Voor mij was dat lastig; ik was tegelijkertijd werknemer en onafhankelijk onderzoeker en vond de omgang met de media in relatie tot de cultuur van Defensie ingewikkeld.

Er is ook nog een publieke reactie van de Commandant-NLDA geweest en het aardigste wat ik daarover kan zeggen is dat hij zijn feiten niet gecheckt had en weigerde een rectificatie te sturen. Jammer was dat het met die reactie niet meer over de inhoud van het onderzoek ging, maar meer over het schoonvegen van een straatje, academische vrijheid en omgang met de media. Ik denk dat dit het inhoudelijke gesprek heeft belemmerd. Daar is een kans gemist om te spreken over de opleiding en welke lessen er uit mijn onderzoek getrokken kunnen worden.

Overigens is het mij als onderzoeker bij Defensie over het algemeen goed bevallen. Ik ben vrijwel overal met open armen ontvangen en iedereen nam tijd. Ik heb het idee dat ik een heel eerlijk beeld heb gekregen. Zeker als een commandant zegt dat je ‘erbij hoort’ is je aanwezigheid geaccepteerd en spreken mensen open met je. Met sommigen heb ik nog steeds contact.

Ik sta er nu natuurlijk wat verder vanaf en kan niet zeggen of er door de verschillende onderzoeken – ook die van Sander Dalenberg (ontgroening) en Tine Molendijk (*moral injury*) – bij de NLDA iets veranderd is ten aanzien van kritisch onderzoek over de eigen organisatie. Gezien de reactie op Irina’s onderzoek denk ik van wel.

Je bent reserveofficier, je hebt een opleiding gedaan van enkele weken. Hoe kijk je daar tegenaan?

Dat was interessant, want ik zat nog midden in mijn onderzoek voor mijn proefschrift. In het

aannametraject zag ik de discrepanties terug. Ik heb zowel bij de Aanstellingsadviescommissie als in mijn proefschrift aangegeven dat ik met twee petten opzat. De opleiding die ik volgde bestond uit twee weken Initiële opleiding Reserve Officier in Breda en twee weken Algemene Militaire Opleiding in Assen. We waren een groepje van hoogopgeleide dertigers, dat is voor onderofficieren die normaal met aspirant-soldaten van onder de 20 te maken hebben natuurlijk een heel vreemd clubje. In die zin is het slecht te vergelijken. Wel heb ik veel geleerd. Alle 'groene' dingen waren nieuw voor mij, de *skills and drills*, terwijl vakken als ethiek en lessen over internationale organisaties bekend terrein waren.

Wat zou je veranderen als je zelf commandant van de NLDA zou zijn?

Allereerst wil ik zeggen dat dat een heel specifieke functie is, die meer vraagt dan alleen militair, wetenschappelijk of onderwijskundig inzicht. Het zou mooi zijn als die functie vervuld

wordt door iemand die affiniteit heeft met minstens al die aspecten. Maar om toch antwoord te geven: wat vorming betreft zou ik meer koppelingen maken tussen de discrepanties – waar komt het nu wel bij elkaar? – en op een meer metaniveau nadenken over de effecten van bepaalde vormen van onderwijs op de lange termijn. Daarnaast zou ik de nadruk leggen op stages, beroepspraktijk en uitwisseling met andere actoren in hetzelfde veld. Hoe je dat dan exact zou moeten organiseren weet ik niet, misschien met een pilot-klas met kortmodel-leerlingen. Kijk eens met een klein groepje mensen een jaar of twee hoe dat zou moeten werken en wat we ervan leren. Daarnaast denk ik dat de link tussen wetenschappelijk en militair onderwijs versterkt moet en kan worden. Mijn ambitie is nooit geweest om een *how to* over vorming voor de NLDA te schrijven. Maar het zou goed geweest zijn als de discussie binnen de NLDA meer daarover gegaan was. Als dit interview daaraan kan bijdragen zou dat mooi zijn. ■

'Je kunt er ook voor kiezen om in je onderwijs veel meer risico toe te laten, in een veilige omgeving waarbinnen tijd is om te reflecteren op je handelen'

FOTO MCD, ROB GIELING

Personeel op 1?

Frans Matser

Tijdens een werkbezoek medio 2020, aan het begin van de COVID-perikelen, complimenteer ik de organisatie met de keurige voorbereiding. Inclusief het naleven van de coronaregels. De overste die de leiding heeft glimlacht vriendelijk en geeft de bloemen door aan zijn adjudant, die als het executieve comité heeft gewerkt, zoals hij dat mooi verwoordt. Tijdens de uitstekend verzorgde lunch op 1,5 meter maak ik een praatje met de adjudant. Waar komt u vandaan, wat heeft u hiervoor gedaan, nog steeds plezier in het werk? Ik ben al sinds acht jaar met FLO, rommel nog wat in de marge als adviseur en ben dus al heel lang nergens meer de baas van, maar zo'n gesprek lukt nog wel.

Er ontspint zich een prettig gesprek en het thema 'wat zijn de plannen als de Uitkeringswet Gewezen Militairen (UKW) er is' komt ook voorbij. De adjudant vertelt enthousiast dat hij al jaren jeugdtrainer is bij een tafeltennisvereniging en dat hij na zijn UKW daar graag hoofdtrainer zou willen worden. 'Vrijwilligerswerk natuurlijk, maar het geeft zeer veel voldoening', zegt hij met warmte in zijn stem. Daarvoor moet hij nog wel een diploma halen legt hij uit en dat zou hij vorig jaar gaan doen, gebruikmakend van de opleidingsgelden die in de laatste cao zijn afgesproken. Er staan

ettelijke duizenden euro's op zijn digitale conto in het personeelssysteem. Toch zonde om niet te gebruiken en aan je eigen ontwikkeling te werken. Hij had daarom afgelopen jaar de aanvraag voor de cursus ingediend en was toegelaten. Kort daarna kreeg hij het verzoek om bij zijn commandant te komen. Een collega zou op een individuele uitzending gaan, maar er waren wat problemen thuis en de vraag was of hij die uitzending over wilde nemen. Zes maanden naar een Afrikaans land. Hij had er thuis over gepraat. De kinderen waren toch de deur uit en hoewel hij al vier keer eerder langdurig naar buitenlandse niet-vakantiebestemmingen vertrokken was, kon zijn vrouw er wel mee leven. Zelf leek het hem leuk na de Balkan en Azië ook in Afrika rond te kijken en mogelijk wat nuttigs te doen. Dat laatste was niet altijd gegarandeerd bij uitzendingen, maar over verwachtingsmanagement hoefde je hem – na 40 jaar Defensie – niets meer uit te leggen.

Hij had de tafeltenniscursus afgezegd, het opwerkprogramma gevolgd en stond in maart 2020 klaar om te vertrekken, toen de coronapandemie de wereld trof. En ook Defensie. Eerst was zijn uitzending *on hold* gezet. Hij had een paar dagen met zijn hele uitrusting in de garage thuisgezeten. Maar omdat dat ook ging vervelen, was hij na een

week maar weer naar zijn oude werkplek gegaan. Enkele weken later was er vanuit de defensiestaf een herprioritering gekomen, waarbij alleen nog uiterst belangrijke contingenten en functionarissen op uitzending zouden gaan. 'De rest moest maar thuis gaan werken', zei hij met een spoortje humor en cynisme in zijn stem. Kort daarop kreeg hij een brief met de mededeling dat zijn uitzending definitief kwam te vervallen, dat hij hartelijk werd bedankt en dat hij zich weer mocht melden bij zijn oude onderdeel.

Zo gezegd, zo gedaan. In februari was de cursus tafeltenniscoach begonnen en hij kon niet halverwege instromen, dus hij had opnieuw een aanvraag ingediend, nu voor de cursus die in 2021 zou starten. De tafeltennisbond wees hem gelukkig opnieuw een van de opleidingsplaatsen toe. Maar toen hij zijn aanvraag voor vergoeding bij Defensie indiende, wachtte hem een vervelende verrassing. 'U zit dichterbij dan vijf jaar voor uw pensioendatum en de regeling is duidelijk,' zei de loopbaanadviseur. 'Dan kunt u dat geld niet meer gebruiken. Zo zijn de regels!' Een burgermedewerker die ons gesprek aandachtig volgde valt hem bij: 'Welkom bij de club', sprak hij met een grimlachje. 'Vorig jaar kreeg ik dat budget ook. Meer dan 5000 euro. Ik heb er een paar maanden over gedaan om iets leuks te verzinnen. Maar toen hoorde ik dus ook dat ik te oud was. Drie maanden te oud! Dat geld blijft gewoon in PeopleSoft staan tot ik met pensioen ga en dan gaat het terug in de kas bij Defensie. Zo zijn de regels, zegt mijn personeelsdienst.'

De adjudant zucht: 'In het begin keek ik er wel eens naar. In de zelfservice onder opleidingen. Maar dat doe ik nu niet meer. Ik voel me toch een beetje in de maling genomen door die regels.' Ik knik begrijpend. 'En bezwaar maken of naar de vakbond gaan?', probeer ik het verhaal toch nog een positieve wending te geven. De adjudant schudt zijn hoofd. 'Ach, de bonden hebben dit zelf zo met Defensie afgesproken, dus die gaan er niets aan doen. En de regeling is duidelijk. Het gaat niet om een groot bedrag, dus ik ga daar geen energie meer in steken door in bezwaar te gaan. Ik heb 40 jaar met plezier bij Defensie gewerkt en wil nu niet met chagrijn

'Dan kunt u dat geld niet meer gebruiken. Zo zijn de regels!'

weggaan. Dat geld is gewoon weg. Maar stom vind ik ze wel, dit soort arbeidsvoorwaarden.'

'Ja', valt een collega aan de andere kant van de tafel hem bij. 'Het valt in het rijtje van: zeven jaar langer werken dan met mij afgesproken was, minder pensioen, minder pensioen voor mijn vrouw als er wat met mij gebeurt, geen fatsoenlijke onderofficiersmess meer, al 20 jaar dezelfde kilometervergoeding, enzovoort. De salarissen gingen in juli met 3 procent omhoog, maar de prijzen bij Paresto met 6 procent. En de miljarden die de CDS en de minister zeggen minimaal nodig te hebben om Defensie weer voor haar taken berekend te maken, heeft de regering ook weer aan andere onderwerpen uitgegeven. En zo kan ik nog wel even doorgaan.' Er valt een pijnlijke stilte rond de tafel.

Ik besluit het gesprek snel op een ander onderwerp te brengen, maar denk ondertussen: fijn natuurlijk, zo'n visie hoe de krijgsmacht er in 2035 uit moet zien met technologie en cyber, en vooruitkijken is vaak beter dan achterom. Maar één zwaluw maakt nog geen zomer en we torsen toch nog wel wat onverwerkt leed met ons mee en dit soort onbegrijpelijke regeltjes maakt het niet beter. Net zomin als dat Defensie er alweer niet in slaagt op tijd een fatsoenlijke cao af te spreken. Personeel op 1, hoezo? ■

Touching War

An ethnographic analysis of war tourism in Europe
Door Siri Driessen
Rotterdam (proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam)
2020
256 blz.
ISBN 9789076665443

Steeds groter wordende groepen bereizen voormalige slagvelden, op zoek naar ... wat eigenlijk? Die vraag raakt de kern van het boeiende onderzoek van Siri Driessen. In haar proefschrift *Touching War*, dat fraai is uitgegeven, bestudeert Driessen de 'slagveldtoerist' en hoe die voormalige oorlogsgebieden ervaart. Driessen stelt de vraag waaróm men eigenlijk reizen onderneemt naar gebieden waar ooit kruitdampen opstegen, maar nu vaak nog slechts enkele non-descripte landschappelijke littekens herinneren aan de voormalige oorlogsgruwelen. Wat hopen de bezoekers te vinden in de klei bij Ieper, of een nat weiland bij Sedan? Op welke wijze werkt het beladen landschap daar op hen in? Wat gebeurt er fysiek én mentaal, oog in oog met het erfgoed en de oorlogsmonumenten en erevelden die het markeren?

Aan interessante vragen geen gebrek. Om antwoorden te vinden is het onderzoek wetenschappelijk ingebed in de onderzoekslijn die loopt aan de Erasmusuniversiteit Rotterdam: *War! Popular Culture and European Heritage of Major Armed Conflicts*. Dit betekent onvermijdelijk dat recente academische theorieën, concepten en denkbeelden de studie

binnensluipen, vanuit de hoek van de *cultural studies*. Het verklaart dat in deze studie begrippen centraal staan zoals: *affective experiences*, *places of memory* (*lieux de mémoire*), 'authentic traces of war' en *secondary witnessing*.

Dit heeft evidente voor- én nadelen. De gemiddelde lezer van de *Militaire Spectator* kan worden afgeschrikt door deze postmoderne conceptuele variant op de oorlogsmist. Maar er staat veel tegenover. Juist door de relatief theorie-zware insteek opent de studie van Driessen ook tal van nieuwe en onverwachte perspectieven op de vraag hoe precies emoties en reflecties 'te velde' kunnen worden gerelateerd aan zaken zoals individuele identiteit, sociale cohesie en moderne herinneringscultuur. De auteur is bovendien methodologisch origineel geweest. Zij heeft gekozen voor een soort antropologische participerende observatie. Driessen interviewde vele betrokkenen ter plekke, over hun ervaringen op de voormalige slagvelden, voegde er persoonlijke observaties en inzichten aan toe, en koppelde dit vervolgens aan de recente theorievorming over bijvoorbeeld *landscape and memory*. Dit resulteert, na een inleiding en uiteenzetting over de methodologie,

in de 'etnografische analyse' van vier deelgroepen tijdens hun reizen naar voormalige slagvelden.

Battlefieldtours

De eerste casus draait om de bezoeken aan locaties van militair-historisch belang, door cadetten en officieren van de Nederlandse krijgsmacht. Dit hoofdstuk draagt de titel *Lessons of War*, vanwege de educatieve doeleinden en ervaringen van de militairen. Het hoofdstuk erna, *Making sense of war memories*, volgt Nederlandse veteranen die terugkeren naar plaatsen in voormalig Joegoslavië waar zij ooit hebben gediend. In dit hoofdstuk gaat het Driessen om de vraag hoe deze veteranen hun traumatische oorlogsbelevissen zin en betekenis hebben geven; in retrospectief maar opnieuw 'ter plaatse'. Het centrale aandachtspunt is hier de verwerking van persoonlijke herinneringen en tot welke handelingen dit in Joegoslavië leidt. In het hoofdstuk erop, *Summer of War*, staan vrijwilligers centraal die op een meer affectieve manier omgaan met oorlogsgraven en monumenten, die zij liefdevol 'adopter' en 'onderhouden'. In het laatste hoofdstuk, *Walking the Mars Mira*, bespreekt Driessen de bekende vredesmars van 75 kilometer in Bosnië en de rituelen die er gepaard gaan met de herinnering aan de genocide. Zij wandelde zelf mee van Nezuk naar Potocari, de omgekeerde route van de 'dodenmars' uit Srebrenica.

Dit zijn zeer uiteenlopende groepen en thema's. Maar de samenhang schuilt er in dat alle betrokkenen een overweldigende ervaring verwachten van de reis naar een voormalig slagveld. De insteek mag educatief zijn, vormend, getuigend, of helend, steeds interfereert het 'ter

plaatse zijn' en het fysieke ervaren van het beladen terrein met een heftige cognitieve, lijfelijke en emotionele respons van de reizigers, of beter gezegd met de wens daartoe. Alle onderzochte groepen hopen of menen iets unieks, diepgravends en waardevols te gaan vinden op voormalige oorlogslocatie. Ze schrijven specifieke kwaliteiten toe aan deze locaties door het 'aura van authenticiteit'. Staan op de plek waar 'alles zich heeft afgespeeld', of terugkeren daarnaar, wordt als zeer betekenisvol gezien.

Het voldoet hier om de eerste casus, over de battlefieldtours, kort uit te diepen. Zo kan het karakter van de studie van Driessen goed voor het voetlicht komen. Wat dan direct opvalt is dat Driessen helder onderscheid maakt tussen de diverse soorten battlefieldtours die bestaan, zoals *staff-rides*, (tactische) oefeningen te velde, met of zonder kaart, *remembrance-tours* naar begraafplaatsen en erevelden en klassieke battlefieldtours. Zij vat de karakteristieken en (educatieve) doeleinden duidelijk samen en heeft door de interviews een genuanceerd beeld van de daadwerkelijke 'ervaringen' van de diverse soorten deelnemers. Zij weet goed waarover zij praat. Erg sterk is ook dat Driessen hierbij een onderscheid maakt tussen aan de ene kant de cognitief-rationele aspecten van de battlefieldtours en aan de andere kant de meer emotioneel-lijfelijke reacties op het terrein waar ooit is gevochten. Het zijn in haar ogen die emotionele én lichamelijke reacties onder invloed van vele visuele stimuli ter plekke, sámen met cognitieve reacties, die de verbeelding kunnen stimuleren én zo de complexiteit van het verleden beter kunnen leren begrijpen. Haar oordeel over nut en waarde van

battlefieldtours is in eerste instantie daarom ook zeker positief. Battlefieldtours laten naar haar mening 'de specifieke plaatsgebonden relatie met het verleden zien en ontwikkelen'. Staan in een historisch landschap laat het verloop van gebeurtenissen, zoals gevechtsacties, beter begrijpen. Door de confrontatie met de authenticiteit van details die zich niet goed laten verwerken in een geschiedenisboek kunnen de battlefieldtours leiden tot een beter en gelaagder geschiedbeeld, aldus Driessen.

Maar gelukkig stopt zij hier niet. Driessen benadrukt tevens dat militairen nogal sterk de neiging hebben om vooral het cognitieve binnen zo'n (studie)reis te benadrukken en het emotioneel-geestelijke en fysiek-lichamelijk te veronachtzamen. Driessen constateert dat militairen over het algemeen ook op zoek te gaan naar de herbevestiging van (doctrinaire) kennis die al aanwezig is vóór de reis. Mede om die laatste reden bieden battlefieldtours volgens haar niet goed zicht op de multi-interpretabiliteit van het verleden, met andere woorden dus op het feit dat op hetzelfde historische fenomeen meerdere (tegenstrijdige) visies en perspectieven naast elkaar kunnen bestaan en het debat daarover de koninklijke weg is naar het verleden. Ik denk dat Driessen gelijk heeft. Twee decennia aan ervaring met battlefieldtours heeft ook mij geleerd dat het leerdoel wat al te vaak is om te velde historische illustraties te vinden die contemporaine militaire opvattingen en inzichten moeten onderschrijven. Als een cursus over *manoeuvre-warfare* wordt georganiseerd, dan gaat de bijpassende battelfieldtour naar Sedan. Waar op het einde van de dag dan wordt geconcludeerd dat

manoeuvre-warfare loont, want 'Sedan' onderschrijft dit. Dat zo tegenvoorbeelden, doodlopende paden uit de geschiedenis en de ironie die de historie vaak kenmerkt worden weggepoetst, verdwijnt naar de achtergrond. Driessen spreekt om deze redenen uiteindelijk toch ook twijfels uit over de educatieve waarde van dit soort battlefieldtours.

Nuance is wel op zijn plaats. Door in het hoofdstuk over battlefieldtours de theorie van Collingwood centraal te plaatsen (over *re-enactment*: pogingen om zich te verplaatsen in de denkprocessen en beslissingskaders uit het verleden) komt om te beginnen als vanzelf het accent volledig te liggen op het rationeel en cognitief identificeren met historische actoren. Dit wil natuurlijk nog niet zeggen dat het emotioneel-fysieke bij militairen nooit een plek krijgt. Ook de conclusie dat militaire battlefieldtours de multi-interpretabiliteit van het verleden niet verdisconteren is misschien wat te voorbarig. Dit mag opgaan voor heel traditionele tours, maar er zijn inmiddels ook 'academische' battelfieldtours ontwikkeld, die juist de debatten over diverse interpretaties van het militaire verleden centraal plaatsen in de discussies op locatie. Zij heten in de regel 'militairhistorische analyse' en geen battlefieldtour, om het onderscheid tussen beide reisvormen direct duidelijk te maken. Aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA is inmiddels al veel ervaring opgedaan met deze vorm van doorontwikkelde militaire studiereizen.

Afstand tot het verleden

Dit laat onverlet dat Driessen met een aantal heel interessante constatering komt. De boeiendste is

misschien nog wel dat zij bij de militaire studiereizen een duidelijke spanning waarneemt tussen de (collectieve) educatieve doelstellingen en de (individuele) ervaringen van deelnemers. Geregeld blijken deelnemers aan battlefieldtours vervreemd of verveeld in de rondte te staren, op de plekken waar schijnbaar niets te zien is, maar volgens de reader en de begeleiders vroeger iets heel dramatisch en leerzaam is gebeurd. Juist het didactische deel van de battlefieldtour, op de geregeld troosteloze voormalige slagvelden, waar het in principe draait om beter 'begrip' krijgen voor militaire acties uit het verleden, leidt dus verrassend genoeg vaak tot teleurstellingen en bevreemding bij de deelnemers. De meer gecultiveerde oorlogsbegraafplaatsen en de oorlogsmonumenten, én het gestileerde landschap eromheen, blijken boeiend genoeg veel sterker en indringender tot de bezoekers te spreken en wel te kunnen leiden tot ingrijpend 'beleven'. De 'infrastructuur van het herinneren', ooit expliciet voor nabestaanden opgericht, zoals de Meenenpoort in Ieper, kan blijkbaar nog steeds sterke reacties oproepen, ook binnen de context van een contemporaine herinnerings- en herdenkingscultuur. Het slagveld zelf echter heeft, verbijsterend genoeg, die kracht soms niet meer. De afstand tot het verleden blijkt er te groot. Dit is een heel interessant onderzoeksresultaat.

Hiermee raken we ook de kern van de zaak. Deze wens namelijk om 'de afstand te overbruggen', in ruimte én tijd, ligt natuurlijk ten grondslag aan alle bestudeerde reizen in deze dissertatie. Het boek krijgt erdoor soms onbedoeld bijna een tragische lading. Want al die verschillende

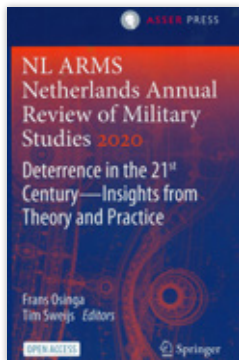
pogingen om 'in contact te komen' met het verleden blijken vaak niet goed mogelijk op de manier die wordt gewenst. Daardoor ontstaan teleurstellingen of wordt gekozen voor nogal gekunstelde oplossingen. Het is wel de vraag of de oplossingen die Driessen zelf in reactie hierop voorstelt overtuigen. Zij benadrukt graag 'fysieke landschapservaringen', 'bodily exposure' en 'secundair getuigen', als alternatieven voor de rationele pogingen om 'in contact' te komen met het verleden. Maar hoe dat dan precies functioneert blijft in deze studie vrij vaag. De lezer krijgt ook iets te vaak voor de hand liggende conclusies te lezen. Neem de constatering 'dat de achtergrond van de reiziger cruciaal blijkt' of dat de redenen om te reizen variëren 'van zeer persoonlijk tot professioneel'. Dit verheldert weinig. Er is meer kritiek mogelijk. Kunnen de vier bestudeerde deelgroepen en -thema's worden samengenomen en de bevindingen veralgemeniseerd? Of hebben we hier uiteindelijk toch te maken met vier separate deelstudies? Volgens Driessen is het concept 'secundair getuigen' (secondary witnessing) in haar studie het belangrijkste samenbindende sleutelbegrip. Het draait daarbij volgens haar om gevoelens van verbondenheid en betrokkenheid bij het verleden, om 'inleven en navoelen', en het van daaruit nemen van verantwoordelijkheid voor zorgdragen voor de resten uit het verleden. Maar dit concept blijkt niet voor alle casuïstiek even relevant. Doet een militair op battlefieldtour aan 'secundair getuigen'? Het alternatieve centrale concept oorlogstoerisme komt helaas ook niet helemaal uit de verf. Het is de vraag of alle bestudeerde groepen onder de categorie oorlogstoerisme vallen. Is een veteraan in Joegoslavië een toerist?

Toeristen en professionals

Toch schemert juist hier eveneens iets heel erg interessants door. Natuurlijk, geen militair zal zich op een voormalig slagveld willen identificeren met de toerist. Het lijkt ook niet voor de hand te liggen om een professional zo te karakteriseren. Maar niemand wil beschouwd worden als toerist, juist de toerist niet. Dat is de crux. De toerist haat de toerist. De toerist is een verwerpelijk schepsel die staat voor oppervlakkige en geprefabriceerde ervaringen. De toerist zoekt de unieke diepe ervaring, maar komt thuis met vooral clichés, gemeenplaatsen en tweedehands gevoelens, die bovenal zijn thuissituatie reflecteren. Hij claimt het originele en authentieke. Maar hij vertrappt in drommen juist dat authentieke. Kijk eens goed naar de militairen en militair-geïnteresseerden op battlefieldtour. Die komen aan in een touringcar. Ze zijn er slechts een dag. Ze nemen een reisgids mee. Zij haasten zich langs zichzelf opgelegde highlights, die van tevoren door het lokale verkeersbureau zorgvuldig zijn geënceneerd. Militairen maken foto's van elkaar voor oorlogsmonumenten en nemen souvenirs mee terug. Natuurlijk zijn militairen óók toerist op een battlefieldtour, naast de professional die wil leren van het militaire verleden.

Het proefschrift van Siri Driessen maakt van die ongemakkelijke waarheid bewust. De studie kent een aantal beperkingen. Maar de grote verdienste ervan is dat het een confronterend boek is dat op het punt van de omgang met het militaire verleden tot zelfreflectie aanzet. ■

Dr. Henk de Jong (NLDA)

Deterrence in the 21st Century

Insights from Theory and Practice

Serie: NL ARMS Netherlands Annual Review of Military Studies 2020

Door Frans Osinga en Tim Sweijts (red.)

Den Haag (Springer/Asser Press) 2021

538 blz.

ISBN 9789462654181

Te downloaden via: <https://link.springer.com/>

Afschrikking ('deterrence'), 'dat was toch iets van de Koude Oorlog?' zullen waarschijnlijk velen van u denken bij het zien van de titel van dit boek. Afschrikking, met haar zware nadruk op nucleaire wapens, lijkt sinds de jaren negentig verdrongen door bedreigingen van heel andere vorm en omvang. Maar sinds een aantal jaren keert de term deterrence weer terug. Begin dit jaar konden we bijvoorbeeld lezen hoe de NAVO afschrikking weer nadrukkelijk op haar agenda heeft geplaatst.¹

Deterrence in the 21st Century is een uitgave in het kader van de 'Netherlands Annual Review of Military Studies' (NL ARMS), een jaarlijkse thematische publicatie van het meest recente onderzoek van de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA. Bijeen gebracht door Frans Osinga en Tim Sweijts als redactie laten vierendertig onderzoekers van diverse (inter)nationale onderzoeksinstellingen in vijftientig artikelen zien dat de ontwikkeling van afschrikkingstheorie allerm minst heeft stilgestaan.

In de afgelopen vijfenzeventig jaar heeft zij zelfs vier ontwikkelingslagen ('waves') doorgemaakt. De redacteurs willen weten of nu sprake is van een vijfde golf.

Dreiging van de 'composite challenges'

Om deze vraag te beantwoorden, komt niet alleen onderzoek aan bod dat afschrikking vanuit de (traditionele) politiek-militaire invalshoek belicht. Integendeel, het boek heeft een multidisciplinaire benadering en biedt veel ruimte aan andere wetenschapsdomeinen. In thematische blokken worden analyses gepresenteerd vanuit politiek-cultureel, technologisch, sociaal-psychologisch en juridisch perspectief. De analyses leggen vanuit deze verschillende invalshoeken de complexiteit bloot van de hedendaagse strategische turbulentie en de manier waarop deze zich aan de horizon manifesteert. De verschillende auteurs beschrijven hun onderzoek naar nieuwe of verbeterde afschrikkingconcepten die volgens hen een antwoord bieden op nieuwe veiligheidsuitdagingen.

Het antwoord is overigens niet eenvoudig. De gezaghebbende Lawrence Freedman wijst hierop in een helder inleidend hoofdstuk: 'Deterrence works best with unambiguous red lines (...)'. Maar die zijn er niet meer, schrijft hij. De focus van afschrikkingstheorie bewoog in golven mee met de ontwikkeling van de nucleaire bewapening, naderhand in combinatie met conventionele bewapening en, eind vorige eeuw, naar afschrikking gericht op het beteugelen van non-state actors en rogue leaders. Naast deze nog steeds bestaande dreigingen onderkennen we nu ook de zogenoemde hybride dreiging. Complexiteit en risico's nemen toe door steeds verdergaande automatisering van beoordelings- en besluitvormingsprocessen en zelfs autonoom inzetbare wapens. De redacteurs noemen dit bij elkaar de dreiging van de 'composite challenges', de vijfde golf.

De onderzoekers belichten afschrikking vanuit een breed perspectief. Zij wijzen bijvoorbeeld op de heel andere opvattingen over afschrikking die buiten de westerse wereld bestaan en dito invulling ervan. Evenmin ontbreekt een analyse van de Chinese perceptie op afschrikking. Gelet op de dominante economische positie van China in de wereld en zijn toenemende militaire ambities een uiterst actueel en relevant onderzoeksveld. Hoe men in andere politiek-strategische culturen omgaat met afschrikking daagt uit tot denken over alternatieven of aanvullingen op 'ons' denken over afschrikking.

1 C.J. Matthijssen, 'NATO's refocus on deterrence. More challenging than ever, but feasible nonetheless!', in: *Militaire Spectator* 190 (2021) (1).

De onderzoekers beschrijven verder concepten waarmee we vat kunnen krijgen op de bedreigingen met behulp van nieuwe technologieën (zoals cyber en artificial intelligence). Zij wijzen op economische sancties en het verhogen van de weerbaarheid (resilience) van de bevolking als mogelijkheden om de effecten van bedreigingen van buitenaf te beperken. Als voorbeeld van dit laatste beschrijven de onderzoekers dat na het neerschieten van de MH-17 de Nederlandse overheid maatregelen nam om de bevolking moeilijker beïnvloedbaar te maken voor Russische desinformatie. Ander onderzoek wijst uit welke invloed puur menselijke emoties hebben op de beoordeling van dreigingen en afschrikking en welk effect dit heeft op de besluitvormingsprocessen bij de bepaling of en hoe tot afschrikking wordt overgegaan. Ten slotte onderstreept een onderzoek het belang van de juiste juridische grondslag bij de voorbereiding van en het treffen van afschrikkingmaatregelen. De onderzoekers werken een model uit, op basis van de Nederlandse politiek-bestuurlijke veiligheidsstructuur, waarmee op grond van geïnstitutionaliseerde verdeling van taken en verantwoordelijkheden de voorbereiding en uitvoering van afschrikkingmaatregelen als rechtmatige daad gewaarborgd wordt.

Kortom: een veel bredere benadering van het begrip afschrikking die veel meer recht doet aan de complexiteit van dit begrip en het inzicht dat we inmiddels hebben gekregen in de werking van afschrikking.

Belang van interdisciplinair onderzoek

Osinga en Sweijs concluderen in het afsluitende hoofdstuk dat we inderdaad zijn aanbeland in de volgende, vijfde golf van afschrikkingstheorie. Maar zij zijn bijzonder kritisch. Zij stellen vast dat het onderzoek in het kader van deze vijfde golf nog verre van compleet is. Het ontbreekt vooral aan empirisch bewijs. Het onderzoek zit nog te veel in de fase van begripsomschrijving en verkenning. Het onderzoek moet dieper en verder reiken anders loopt het vast, vrezten zij.

Ze doen concrete voorstellen om dit te bewerkstelligen. De nog te beantwoorden vragen zijn volgens hen: wie zijn precies de spelers in het krachtenveld van de hedendaagse afschrikking? De macrobenadering van voorheen gaat niet meer op in onze steeds enger verbonden wereld. Wat precies betekent al die nieuwe terminologie die de verschillende auteurs introduceren om de vele afschrikkingconcepten en -mogelijkheden te onderscheiden? Hebben de onderzoekers wel voldoende kennis en begrip van dimensies zoals cyber en space om deze op zinvolle wijze in hun afschrikkingconcepten op te nemen (wat natuurlijk ook ten aanzien van andere relevante wetenschapsdomeinen geldt)? Als sleutel voor de beantwoording van dit vraagstuk wijzen zij dan ook op het belang van interdisciplinair onderzoek. Dit soort onderzoek is nu nog niet erg gebruikelijk en wordt bijvoorbeeld gehinderd door de strakke scheiding van de verschillende onderzoeksterreinen, schrijven zij. Met dit boek

hopen Osinga en Sweijs nieuwsgierigheid en enthousiasme te genereren om deze en andere obstakels te overwinnen. Dat is belangrijk, want het concept van afschrikking om gewelddadig conflict te voorkomen heeft door de jaren niets aan belang ingeboet.

Samenhangend geheel

De hand van de redacteurs draagt merkbaar bij aan de toegankelijkheid van het beschreven onderzoek. Ik noemde al de thematische indeling. Verder zijn alle artikelen van ongeveer gelijke lengte en opbouw, inclusief een samenvatting en bibliografie per artikel. Alle auteurs beschrijven hun onderzoek aan de hand van nagenoeg dezelfde terminologie. Het boek is een samenhangend geheel van elkaar aanvullende artikelen die ook eigenstandig gelezen kunnen worden. Het boek is dus geen debat onder onderzoekers. Wat dan wel weer de vraag oproept hoe het met tegenstelde onderzoeksresultaten staat, want die treffen we niet aan. De Engelse tekst is goed toegankelijk, op een enkele uitschieter na met soms veel te abstract vakjargon. Naast zijn primair academische doelgroep is het boek zeker een aanrader voor de veiligheidsprofessionaal, maar ook voor de lezer die zich voor dit soort vraagstukken interesseert.

Tot slot: het boek is een zogenaamde *open access*-publicatie en kan, ook als e-book, worden gedownload via <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-94-6265-419-8>. ■

LtKol b.d. drs. Jan-Leendert Voetelink

‘Zoolang de vijand niet meester is van de voorste fortenrij’

Onlangs heeft het Nationaal Militair Museum een nieuw stuk toegevoegd aan de vitrine ‘Dienstplicht’: een kozijn van het Fort Rijnauwen vlak bij Utrecht. Graffiti door dienstplichtigen die in het fort waren gelegerd geeft een beeld van hun beslommeringen.

Eind negentiende eeuw woedde een flinke discussie in de *Militaire Spectator* over de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het ging dan bijvoorbeeld om de vraag of het gebied achter de eerste rij forten wel onder water moest worden gezet in het geval van een vijandelijke aanval: belemmert dat niet de eigen offensieve mogelijkheden?

‘De vijand die in de richting van Utrecht marcheert, komt eerst voor de ter verdediging ingerichte dorpen Driebergen, Zeist en Bildt met omgelegen terrein, daarna onder het vuur van Rijnauwen, Bureveld, Voordorp, Ruigenhoek en Westbroek, vervolgens stuit hij op Vossegat, Bildtstraat, Blauwkapel en de Gagel, en eindelijk op den defensieven Ezelsdijk. Nu doet zich, naar mijne meening, de vraag voor: is het onder zulke omstandigheden wel noodig, tusschen den Kromme Rijn en de Gagelkade een inundatie te stellen, zoolang de vijand niet meester is van de voorste fortenrij? Is het niet veeleer raadzaam, dat erreïn droog te houden zoolang wij er ons overheen willen bewegen en er onze lage batterijen in kunnen aanleggen, en het eerst onder te laten loopen als de vijand er de schop in steekt?’¹

De inundatiegebieden van de waterlinie zijn enkele keren onder water gezet, maar bleken halverwege de twintigste eeuw niet opgewassen tegen de Duitse, met vliegtuigen ondersteunde opmars. ■

Het kozijn van Fort Rijnauwen dat nu in het Nationaal Militair Museum te bezichtigen is

FOTO STAATSBESBEHEER

Duitse militairen op oefening in Fort Rijnauwen

FOTO BEELDBANK NIMH

¹ W. Hoogenboom, ‘Korte beschouwing aangaande de landsverdediging’, in: *Militaire Spectator* 43 (1874).

Vrijheidsstrijder/terrorist?

Linda Polman

Wat beweegt een Nederlander om zich aan te sluiten bij een gewapende strijd in Zuid-Afrika? Klaas de Jonge deed het en journalist Jenne Jan Holtland reist met hem terug naar zuidelijk Afrika in zijn recente boek *De koerier van Maputo*. Was De Jonge het jaren tachtig-equivalent van een IS-strijder, of was hij een held van vrijheid en democratie?

‘Met een wandelstok in de hand schommelt Klaas voor me uit, zijn witte haar als een ragebol op zijn hoofd’, schrijft Holtland. Klaas de Jonge is inmiddels 84 jaar oud. In 1985 beheerste hij maandenlang het Nederlandse nieuws toen was ontdekt dat hij wapens had gesmokkeld voor de gewapende tak van het ANC. Met zijn toenmalige vrouw H el ene Pastoors was hij in 1981 naar Mozambique verhuisd, zij als taalkundige, hij op dat moment socioloog zonder werk. In Maputo raakten ze bevriend met prominente ANC-ballingen die hen om hulp vroegen. Het ANC had koeriers nodig om wapens van Maputo naar Transvaal te smokkelen. Bij voorkeur witte buitenlanders, omdat die aan de grens minder vragen kregen. De Jonge dacht: ik kan niet doen alsof het mijn oorlog niet is. Apartheid moest de wereld uit, desnoods met geweld. Het echtpaar deed het vrijwillig, geld kregen ze er niet voor, drie neenhalf jaar lang.

Volgens De Jonge was het verschil tussen wat een terrorist doet en wat hijzelf deed, dat het ANC niet mikte op onschuldige burgers. Ze pleegden aanslagen op elektriciteitsmasten, olieraffinaderijen, spoorlijnen – alles wat het apartheidsregime kon verzwakken. Als daar militairen of politieagenten bij om het leven kwamen, dan was dat maar zo. Holtland gaat in het boek deels mee in het verhaal van De Jonge. De Jonge stak zijn nek uit in de strijd tegen een verwerpelij k en wreed regime.

Maar Holtland voelt een generatiekloof. Hij is van 1989. Voor zijn generatie ligt er een stevig taboe op geweld. Hij schrijft: ‘Demonstreren is een grondrecht, jezelf laten arresteren een teken van volharding, maar wie een stapje verder zou gaan en zich vandaag de dag zou aansluiten bij een gewapende guerrillaorganisatie, zou vreemd worden aangekeken, ook door mij.’

Woorden als bevrijding en onderdrukking liggen Holtland zwaar in het gehoor, maar De Jonge, van 1937, groeide ermee op. Toen hij op de middelbare school zat was de Tweede Wereldoorlog nog maar net voorbij en de Duitse bezetting en het gewapende verzet waren het referentiekader.

Met hun auto vol wapens vertrokken De Jonge en zijn vrouw altijd vroeg uit Maputo, want dan was er minder verkeer. ‘We probeerden onze kinderen zo veel mogelijk buiten het ANC-werk te houden, maar dat is niet altijd gelukt.’ De Jonge vertelt over de keer dat zijn zoontje meereed en tegen een douanier zei: We hebben een bom! ‘Wij schrokken ons rot, we deden maar alsof hij een grapje had gemaakt. Gelukkig lachten de douaniers mee.’

In juni 1985 werd De Jonge toch betrapt en gearresteerd. Hij ontsnapte en wist de Nederlandse ambassade in Pretoria binnen te vluchten. Hij zou uiteindelijk ruim twee jaar in het gebouw verblijven, tot hij bij een gevangenenruil vrijkwam.

Met de wapens die De Jonge smokkelde zijn mogelijk mensen vermoord. ‘Dat wist ik donders goed toen ik die keuze maakte’, zegt hij. Hij deed mee aan een bevrijdingsstrijd, punt uit. Hij zou het zo weer doen. Voor zijn bijdrage aan het verzet kreeg De Jonge in 2019 de Oliver Tambo Award uit handen van de Zuid-Afrikaanse president Ramaphosa. ■

SIGNALERINGEN

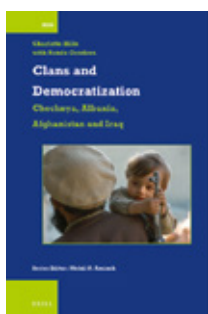

The New Art of War

The Origins, Theory, and Future of Conflict

Door Geoffrey F. Weiss
Cambridge (Cambridge University Press)
2021
470 blz.
ISBN 9781108837644
€ 30,-

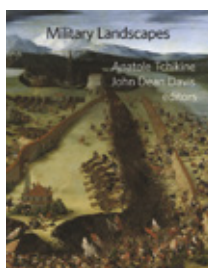
In *The New Art of War* verkent Geoffrey Weiss de huidige militaire- en politiek-strategische situatie in de wereld vanuit de hoofdrolspelers Rusland, China en de VS. Volgens Weiss ontbreekt het in het debat momenteel aan een toegankelijke theorie om beweegredenen van landen en de aard van gewapend conflict te verklaren. Weiss, kolonel van de U.S. Air Force, stelt allereerst de vraag waarom oorlog bestudeerd moet worden en grijpt onder meer terug op theoretici als Clausewitz en Sun Tzu. Hij introduceert vervolgens een nieuw concept en nieuwe terminologie waarmee hij de verwevenheid van politiek, strategie en oorlog in de huidige wereld wil illustreren.

Clans and Democratization

Chechnya, Albania, Afghanistan and Iraq
Door Charlotte Hille met Renée Gendron
Leiden (Brill) 2020
296 blz.
ISBN 9789004415478
€ 115,-

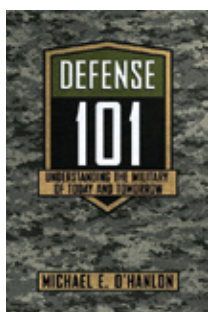
Charlotte Hille onderzoekt in *Clans and Democratization* clansamenlevingen in Afghanistan, Irak, Albanië en Tsjetsjenië. Zij vergelijkt de waarden die clans in die landen hebben met die van westerse democratieën, waarbij ze de focus legt op conflictoplossing en democratisering. Haar boek biedt toepassingen voor het in gang zetten van democratische staatsvorming in clanmaatschappijen. Hille, universitair docent aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, schreef haar studie vanuit juridisch-politologisch perspectief, waarmee zij een nieuwe kijk wil geven op de uitdagingen waarvoor een interventiemacht kan komen te staan.

Military Landscapes

Door Anatole Tchikine en John Dean Davis (red.)
Cambridge (Harvard University Press)
2021
464 blz.
ISBN 9780884024781
€ 56,-

Menselijk ingrijpen heeft door de tijd heen zichtbare sporen achtergelaten in het landschap. In *Military Landscapes* onderzoeken auteurs wat de gevolgen van oorlog op dit gebied zijn geweest. *Military Landscapes* gaat niet alleen over infrastructuur, slagvelden en gedenkplaatsen, maar ook over culturele constructies die in de loop van de tijd kunnen zijn ontstaan. De auteurs kijken zo breed mogelijk naar de gemilitariseerde omgeving en de menselijke interactie daarmee, soms vanuit het perspectief van gender of rassenscheiding. De tegengestelde conclusies die die multidisciplinaire benadering kan opleveren leiden uiteindelijk tot nieuwe inzichten in de theorie over de inrichting van het landschap door de mens.

Defense 101

Understanding the Military of Today and Tomorrow
Door Michael E. O'Hanlon
Ithaca (Cornell University Press) 2021
264 blz.
ISBN 9781501754494
€ 21,-

Met *Defense 101* wil Michael O'Hanlon een nieuw en actueel inzicht geven in de Amerikaanse defensiebegroting van 700 miljard dollar. Hij doet dat in het licht van de zich snel ontwikkelende militaire technologie. O'Hanlon geeft eerst een kort overzicht van de Amerikaanse strijdkrachten, de commandostructuur, het personeel en de bases in de VS en de wereld. Daarna ontleedt hij de begroting en kijkt hij hoe het geld besteed wordt en hoe die uitgaven zich verhouden met de Amerikaanse *grand strategy*. Hij zoomt in op moderne middelen waarvan de strijdkrachten zich bedienen, waaronder *wargaming*, *micro modeling*, cyber, robotica, hypersonische raketten en ruimtetechnologie.

